

többít Szarvason. Szinnyey Réti Lipót nyomdász jegyzőkönyvéből vette a sort példányszámmal: Dandár (1848; 1000 példány). Nátha elleni versek (1849; 500 példány), A pokol feneke (év nélkül, 4000 példány), Csekély tájékozások (1855). Létirány (év nélkül, 1000 példány), Márton Krisztina és Simon Sámuel, anyám, apám emléke (év nélkül).

VARGHA KÁLMÁN

ADALÉKOK MÓRICZ ZSIGMOND CSEHSZLOVÁKIAI ÚTJAIHOZ ÉS KAPCSOLATAIHOZ

1.

A Prágai Magyar Hírlap 1927. április 3-i számában nagyobb cikk jelent meg „Beszélgetés Móricz Zsigmondékkal szlovenszkói körútjuk előtt” címen.¹ A Prágai Magyar Hírlap munkatársa még március végén felkereste Móricz Zsigmondot és feleségét, Simonyi Mária színésznőt budapesti lakásukban. Cikkében az íróval és feleségével folytatott beszélgetést írja meg. Móricz elmondja, hogy az előadókörút során szlovenszkói olvasóival szeretne megismerkedni, egy író számára komoly szükség érintkezni a közönséggel: élmény és új invenciók forrása. Érsekújvár kivételével az útitervében szereplő valamennyi városban járt már. Érsekújvár nagyon érdekli, mert Simonyi Mária ott élte gyerekkorát. Pozsonyt ismeri és szereti, sokszor volt már Pozsonyban, de a történelmi fordulat óta egyszer sem. „Ha Pozsonyra gondolok, Reviczkyre emlékezem. Azt a kis szigetet sokszor felkerestem, ahol Reviczky írta kedves költeményeit a kékruhás lányhoz... Reviczkyt mindig nagy költőnek tartottam, Ady előtt a legnagyobb modern költőnek.”² Komáromban akkor járt, amikor Csokonairól írt színdarabot, felkereste azt a házat, ahol Vajda Júlia szülei laktak. A Csokonai-darab azonban sohasem került előadásra, el is égte a kéziratot.³ A háború idején járt Losoncon, néhány tárcát is írt a város életéről. Rimaszombathoz egyetlen látogatás emléke köti. Rozsnyóra szomorúan gondol, ott temette el első kisfiát, Léván már felolvasást is tartott és a Reviczky Társaság dísztagjává választotta. „Emlékszem, igen nevezetes székfoglalóm volt ott. A banketten ugyanis beszédet mondtam s ennek a beszédnek egyes részletei akkoriban, 1917-ben lehetett, *belekerültek még a bécsi sajtóba* is. Antimilitarista kijelentések voltak ezek, a háború szomorú éveiben mindenkinek a lelkéhez közeledő panaszok, melyek békét hirdettek. Akkor nagy visszhangjuk volt.”⁴ Móricz a lévai székfoglaló időpontjában minden bizonnyal tévedett. A lévai helyi sajtó mindig beszámolt a Reviczky Társaság minden megmozdulásáról, de a világháború éveiben egy alkalommal sem jelzi Móricz lévai szereplését. Móricz lévai székfoglalója nem a világháború idején volt, hanem néhány hónappal a világháború kitörése előtt, 1914. február 27-én.⁵

Móricz lévai székfoglalóként *Csendes tűz* c. elbeszélését olvasta fel. Az egyik lévai előadó Babits és Dutka Ákos verseiből szavalt, valamint Ady Móriczhoz írt híres verses episztóláját adta elő. A műsor után társasvacsorát rendeztek, amelyen Móricz pohárköszöntőt mondott. Móricz pohárköszöntőjét néhány sorban foglalja össze a Bars c. helyi lap tudósítása: „Ezután Móricz Zsigmond emelkedett szólásra s általános figyelem mellett s röviden, tömören magyarázta meg a különbséget a régi és az új magyar irodalom munkásainak törekvése között. Egyek vagyunk mi a régiekkel — szólott Móricz — a magyarságban, egyek a nép szeretetében, de különbözünk tőlük a célban. A régieknél lehetett elv a l'art pour l'art, mi azonban, akik az életet jobban érezzük, mint mások, akiknek az nagyobb öröm, vagy jobban fáj, mint másnak, nekünk nem egyedüli célunk a gyönyörködötetés, mi nem gyönyörködünk, mikor frünk, mi dolgozunk, hogy az élet másnak is nagyobb öröm legyen, vagy jobban fájjon. Mi a mai

¹ Sándor Dezső, *Beszélgetés Móricz Zsigmondékkal szlovenszkói körútjuk előtt*, Prágai Magyar Hírlap, 1927. IV. 3.

² Móricz 33 éves korában nagyobb tanulmányt írt Reviczkyről, (Uránia, 1902, 170—1931.)

³ Móricz Csokonairól szóló színdarabjából a Nyugat 1913-as évfolyamában jelentek meg részletek. A Nemzeti Színház nem fogadta el a darabot, a visszautasítást követő sajtópolémiaiban Ady is megszólalt (*Móricz és a Nemzeti Színház*, Világ 1913, 265. sz.) Móricz védelmében.

⁴ Móricz nyilatkozata Sándor Dezső cikkében. L. 1. jegyzet.

⁵ *Móricz Zsigmond Léván*. Lévai Hírlap, 1914. II. 28. — Különfélék, Bars, 1914. III. 1.

Magyarországot tespedni látjuk s még egyszer felrázni akarjuk, hogy belső értékében újjátámadva foglalja el helyét a nyugat népei között.”

Ennek a beszédnek lett volna Bécsig ható visszhangja? Nem valószínű. Talán egy 1917-es pacifista nyilatkozatának emlékei keveredtek Móriczban a lévai élményekkel.

A lévai Reviczky Társaságon belül pár hét múlva szakadás állott be a Móricz és Ady irodalmát, vagy ahogy a vitákban akkor nevezték, a „modernisták és realisták” műveit népszerűsítő társasági tagok és a konzervatív lévai csoport között. Pontosan egy hónappal Móricz lévai szereplése után kilép a Társaságból Fekete József tanítóképzőintézeti tanár, aki a Bars hasábjain a korabeli vidéki sajtóban szokatlan igényességgel és az új irodalmi áramlatok iránti fogékonysággal ismertette Móricz, majd Ady művészetét. Kilépésének elvi okait a Lévai Hírlapban⁶ közreadott levelében indokolja meg. A két helyi lapban megjelent vitacikkek arra hívják fel a figyelmet, hogy a Nyugat körüli nagy irodalmi harcok néhol a vidéki városok kulturális életét is felkavarták.

2.

Móricz Zsigmond 1926 novemberében lépte át először a csehszlovák határt: a kassai Renaissance Kultúregyesület hívta meg Kassára előadást tartani. A kassai út élményeit egy melankolikus-pesszimista cikkben örökítette meg.⁷ Fél évvel később újra visszatérnek kassai élményei a Nyugat hasábjain megjelent *Julianus barát útirajza* c. érdekes írásában.⁸ Arról a belső érzelmi-értelmi átalakulásról számol be ebben az elhínelkedésben, amely kassai, majd erdélyi útja közben zajlott le benne. Az első érzés a pesszimista hangulat volt (ezt rögzíti a *Kassai ború* c. írása), de pesszimizmusától a kassai, kárpátaljai, erdélyi magyarokkal való beszélgetései nyomán fokozatosan megszabadult, látva az új államkeretekben élő és dolgozó magyar nemzetiség életerejét.

A Renaissance egyesület meghívásának eleget téve, a kassai Schalkház nagytermében tartotta meg előadását, lelkes, érdeklődő közönség előtt. A Renaissance két évvel korábban, 1924-ben alakult Kassán. Liberális, polgári jellegű kultúregyesület volt. Móricz részleteket olvasott fel a *Kivilágos-kivirradtig* c. regényéből és bemutatta *Odisszeus* drámájának első felvonását. Az est második részében az „új irodalmi irányokról s az irodalom internacionális válságáról” tartott előadást, külön foglalkozva az olasz és francia irodalmi élettel és a hazai irodalmi viszonyokkal. Végül három versét is felolvasta, amelyek a Nyugat 1920-as évfolyamában jelentek meg.

A sikeres est után a Kassai Napló munkatársa hosszabb beszélgetést folytatott Móriczcal. A beszélgetés során Móricz elmondja, hogy tizenhétéves korában, a millennyium évében járt először Kassán. Majd nemsokkal a gimnázium elvégzése után újra megfordult itt, színész akart lenni, fel is kereste az akkori kassai faszínházat, a liget közepén, de még a direktorig sem jutott, már az első színész, akibe belebotlott közölte vele, hogy ilyen termettel nem lehet drámai hős, csak komikus. Az újságírással is próbálkozott Kassán, de ezzel sem volt több sikere. A világháború alatt a kassai Kazinczy-kör meghívására tartott előadást a városháza nagytermében.

Móricz Kassáról Ungvárra, majd Munkácsra és Beregszászra utazott, ezekben a városokban is előadásokat tartott, a kassaival azonos műsorokkal. Az ungvári és munkácsi előadásairól szóló beszámolók⁹ közlik Móricz három bemutatott versének a címét is. (*Csodálkozás*, *Csak megmaradni*, *Mizanthrop*). A munkácsi szereplés kapcsán szóba kerül, hogy családi vonatkozások is kötik Bereg megyéhez: nagyapja Nagyberegen volt református pap, ő maga meg a Munkács melletti Beregrákoson „mint legátus szónoki, sikereinek első babérait aratta.”¹⁰

3.

Móricz Zsigmond 1927-es útjának előzményeit Balogh Edgár egyik érdekes cikkéből ismerhetjük meg.¹¹ Balogh írása a csehszlovákiai magyar nemzetiség kulturális életének több

⁶ A Reviczky Társaságból, Lévai Hírlap, 1914. III. 28.

⁷ *Kassai ború*. Az Est, 1926. 260. sz.

⁸ *Julianus barát útirajza*. Nyugat, 1927. I. kötet 647–681. l.

⁹ *Beszélgetés Móricz Zsigmonddal*, Kassai Napló, 1926. XI. 14. — *Móricz Zsigmond nagysikerű előadásai Ungvárott és Munkácson*. Kárpáti Híradó (Ungvár) 1926. XI., 17.

¹⁰ R(ác) P(ál): *Két napig Móricz Zsigmonddal* (A nagy magyar író ruszinszkoí szereplése.) Prágai Magyar Hírlap, 1926. 262. sz.

¹¹ Kessler-Balogh Edgár: *Móricz Zsigmond és a regős diákok*. A Mi Lapunk, Losonc, 1928. januári szám.

fontos mozzanatát világítja meg. A csehszlovákiai magyar értelmiségi ifjúság életében jelentős szerepe volt az 1920-as évek végéig alakult „sarlós” mozgalomnak. Ez a rövidéletű, de több hazai ifjúsági és irodalmi törekvést is inspiráló – végül a marxizmusig eljutó – mozgalom, kezdetben nem volt több, mint falujáró diákok, egyetemi hallgatók, főiskolások (elsősorban diákcserekszék) népies, „regős” mozgalma, népdalok, népmesék, népi faragások gyűjtésére. Tömörülésüket az első periódusban „Szent György körnek” nevezik: az idegenbe szakadt fiatalokat, a prágai Szent György szobor szimbólumát választva.

Ha azokat a neveket olvassuk, amelyekre Balogh Edgár 1928-as cikke mint a sarlósok példaképeire hivatkozik, kiderül, hogy ez a mozgalom már első (még regős-diák-cserkész) változatában is olyan igényű megmozdulás volt, amelynek aligha lehetne párját találni a korabeli hazai diákifjúsági szervezetek és mozgalmak között. A mozgalom programját ismertető cikk Bartók és Kodály művésze mellett tesz vallomást, irodalomban Ady, Móricz, Szabó Dezső és Babits nevei jelzik érdeklődésük célpontjait, a festők közül Rudnay Gyula művészetét érzik magukhoz legközelebb állónak. A mozgalom az őseit is megkeresi, a népdalgyűjtő Csokonait, Erdélyi Jánost, Gyulai Pált, Arany Lászlót vallják elődjeiknek. A sarlósok havi lapja, a losonci Mi Lapunk szinte számról számrá emelkedik a korabeli átlagos diáklapok és cserkészújságok színvonaláról egyre magasabbra. Bőven merítenek a klasszikus örökségből: Apáczai, Heltai Gáspár, Pázmány, Mikes Kelemen, Kármán, Bajza József, Széchenyi műveiből közölnek részleteket, a XX. századi magyar irodalmat Ady, Babits, Juhász Gyula, Tóth Árpád, Kosztolányi, Illyés, Erdélyi József, a prózaírók közül Móricz, Szabó Dezső, Móra, Tamási Áron, Kassák, Kodolányi, Márai, Karácsony Sándor művei képviselik. Juhász Gyula *Adyra gondolok* c. költeménye a Mi Lapunk hasábjain jelent meg először. Amikor a folyóirat néprajzi gyűjtő-pályázatot hirdet az ifjúság számára, a pályaművek elbírálására a magyar néprajztudomány két kiváló mesterét, Solymossy Sándort és Györffy Istvánt kéri fel. De bőven jut tér a fiatalok folyóiratában a fiataloknak is, elsősorban a felvidékieknek, köztük az elkövetkező évek irodalmi és kulturális életének több ismert szereplője (Dobossy László, Györy Dezső, Jócsik Lajos, Kovács Endre, Morvay Gyula, Peéry Rezső, Szalatnai Rezső, Sziklay László, Szombathy Viktor, Vass László). A korabeli hazai ifjúsági lapok közül talán csak Karácsony Sándor érdekes diáklapja, az Erő állítható a losonci Mi Lapunk mellé. Móricz Zsigmond méltán híres szép írását, a *Gyalogolni jót* a Mi Lapunk felkérésére írta és a folyóirat 1927 márciusi számában, mintegy beköszöntőül jelent meg az író felvidéki útja előtt.

Balogh Edgár cikke azt is elmondja, hogy miként kezdődött Móricz Zsigmond barátság-a felvidéki regösdiákokkal. A Prágában tanuló Balogh Edgár levelet kapott egy magyar diaktól, aki azt írta levelében, hogy visszavágyódik a falura, de úgy szeretne vándorolni, mint a fiatal Móricz Zsigmond, valamikor a Nyírségen. Másnap levelet küldenek Móricz Zsigmondnak Budapestre, felkérlik, írja meg a losonci diáklapnak ifjúkori vándorélményeit. Később egy Munkács melletti faluban, Izsnyétén találkoznak a regösdiákok Móricz Zsigmond hírével. Az izsnyétei református pap meséli, hogy sok évvel ezelőtt, a Tisza mellett, amikor még Csettfalván volt segédlelkész, arra járt egy fiatalember, akit Móricz Zsigmondnak hívtak, és nagy gondnal rajzolgatta a csettfalvi fatemplom mennyezetét. Más alkalommal a bökényi pap figyelmeztette őket, hogy azt a nótát jegyezzék le, amit Móricz Zsigmond is elnekel-tetett magának, amikor itt járt „népkutatóban”. Ilyen előzmények kapcsolták össze a felvi-déki ifjúsági mozgalmat már első, regös-változatától kezdődően Móricz Zsigmonddal. A kap-csolat a *Gyalogolni jót* megjelenése után meleg barátsággá fejlődik és a beregszászi vidéket járó diákok a város fölé emelkedő szőlőhegy tetején, egy emelvényről lelkes érdeklődéssel néznek túl a határon, az Alföld felé, a Felső-Tisza túlsó partjára, ahonnan odalátszik Móricz szülőfalujából, Tiszacsécséről a templom fatornya.

4.

Móricz Zsigmond kéthetes felvidéki előadókörútját is ez az ifjúság szervezte meg, ők rendezték meg az előadásokat, ők kalauzolták az írókat. Az előadóstek jóvedelmének jelentős részét a csehszlovákiai magyar ifjúság diáksegélyezési akciójának ajánlotta fel Móricz.¹²

¹² Móricz Zsigmond csehszlovákiai útjainak programját krónikás pontossággal jegyezte fel Szalatnai Rezső 1943-ban megjelent kis füzeté (*Móricz Zsigmond Szlovákiában*). Számos fontos elvi jelentőségű mozzanat rögzítése (pl. a sarlós mozgalommal vagy a cseh írókkal való találkozás) kimaradt a füzetből, nyilván azért, mert a könyvecske 1943-ban és Pozsonyban jelent meg, az akkori Szlovákia fővárosában, és a szerző ennek következtében több kérdést nem érintetett.

Az első felvidéki előadását április 2-án tartotta meg Móricz. Komárom után az előadó körút további állomásai következtek: Érsekújvár, Léva, Losonc, Rimaszombat, Rozsnyó és Pozsony. A különböző városokban kisebb változatokkal ugyanaz a műsor ismétlődött. Móricz általában két-két előadást tartott és egy-egy novellát olvasott fel. Simonyi Mária részleteket adott elő az író drámai műveiből és Móricz-verseket szavalt. Móricz művein kívül Ady, Babits, Kosztolányi és Szép Ernő verseit mutatta még be Simonyi Mária. A városonként visszatérő két Móricz-előadás címe: „*Képek Európa irodalmi életéből*” — „*Az író és az irás*”.

Az első téma (a cím után ítélve bizonyára azonos az előző év őszi kelet-szlovenszkoí út egyik műsorszámával) tartalmát legrészletesebben egy komáromi helyi lap cikkéből ismerjük.¹³ Három nyugati nemzet irodalmi életével foglalkozott ebben az előadásban Móricz: Olaszország, Franciaország és Németország irodalmi viszonyaival. Az előadás kivonatából arra következtethetünk, hogy erősen impresszionisztikus módon, elnagyolt vonásokban, bár néha talán lényegét érintően (pl. az olaszországi kulturális viszonyokról szólva) beszélhetett Móricz a három ország irodalmi életéről. Az olasz kulturális állapotokat előző évi olaszországi útjának tapasztalataiból ismerte. Az olaszországi út során felfigyelt a renaissance-kor és a 20-as évek fasiszta rendszere közti merő különbségre: „Mégfigyelése szerint ma nincsen Olaszországnak sajtója és az olasz emberek nem olvasnak szépirodalmi munkát már. A kikövesedett kultúra helyét a modern kor váltotta fel, amelyben nem jut helye az irodalomnak.”¹⁴ A francia irodalommal kapcsolatban azt jegyezte meg, hogy míg az olaszok a nemzeti szellemben élnek ki most magukat, addig a franciák az emberiség felett való szellemi uralmukat akarják biztosítani irodalmukkal. Móricz szerint Németországban az irodalom válságba került a gazdasági krízisekből kifolyóan és mert a „lelkek közé nagy világnézeti különbségek torlódtak”. Végül arra a megállapításra jut, hogy e század az egymásra utalt nemzetek harmonikus kultúráját fogja kialakítani.

A másik előadás tartalmát így foglalja össze a Bars című lévai lap: „Móricz Zsigmond, *Az író és irás* címen tartott szabadelőadásában céhbéli intiimitásokat adott élvezetesen. Bemutatta az irás keletkezésének indító okait, feltárta azokat a lelki motívumokat, melyek egy költeményt vagy regényt az íróban életrekeltenek.” Minden bizonnyal ennek az előadásnak a kézírata került elő (sajnos csak töredékben) 1955-ben Érsekújvárott, Simonyi Mária rokonainál, akik a Móricz-házaspár vendéglátói voltak az 1927-es érsekújvári látogatás napjaiban.¹⁵ A kézírattöredék egyik mondata közvetlen utalást is tartalmaz az előadás címére vonatkozóan: „A Nyugat fölvetette ennek a kérdésnek, az *író és irás* problémájának egy részletét, azt a kérdést, követ-e el az író indiszkrétíót?” (Saját kiemelésen V. K.) Az eddig ismeretlen kézíratos töredéket az alábbiakban teljes egészében (és facsimileben) közöljük:

Ad 3

Mert az írónak valami más a könyv, a saját könyve.

Nem olvasmány, élmény.

Nem olvasmány. Nekem magamnak 40 könyvem van s elég gondos gazda vagyok, mind otthon istállózom őket... De még sose jutott eszembe, életemben, h[ogy] egyet levezzek és egy oldalt elolvasok belőle.

N[em] bírom olvasni. N[em] csak azért, [me]rt az ember eleget olvassa korrek-túra alatt, hanem azért, mert az nekem életem elmúlt kínjainak gyűjteménye.

Az ember, m[in]t Midás, a nádasnak, a könyvön át kisasogja a titkait... De a monda nem regél róla, hogy Midás hogy érezte magát, mikor a nádás vissza-susogta az egész világnak, az ő füle hallattára, az ő mély s magába fojthatatlan titkait... .

A Nyugat fölvetette ennek a kérdésnek, az író- és az irás problémájának egy részletét, azt a kérdést, követ-e el az író indiszkrétíót?

Hogy követ-e el? úgy gondolom, hogy abból él.

Egy diszkrét író, aki nem néz bele a más lelki életébe, bedugja a fülét a pletyka elől, aki gyöngédségből és óvatosságból s úri tapintatból nem veszi ki az élet titkait, — az mit ír?

¹³ *Móricz Zsigmond és Simonyi Mária irodalmi estje Komáromban*. Komáromi Lapok, 1927. IV. 5.

¹⁴ Az idézet a Komáromi Lapok fent jelzett cikkéből való.

¹⁵ K[ö]p[er]niczk[y] [Kornél]: *Móricz Zsigmondék Léván*. Bars, 1927. IV. 10.

¹⁶ A kézirat felkutatásáért ezúton is köszönetet mondok D. Šporni Anikó érsekújvári tanárnőnek.

Csak azt ami vele történt? De hiszen mi történhetik az emberrel, úgy hogy y ami nem a mások beleavatkozása miatt történik?

Az író ezer füllel hallgat és ezer tollal jegyez.

És az egész világgal szemben indiskrét.

Talán itt van aztán a leleplezett indiscretio titka.

Ha valaki egy embert, egy eseményt, egy tényt nagyon megnéz: akkor arra rá is lehet ismerni.

De ez a ráismerés is csak akkor neveztetik indiscretionnak, ha kellemetlen az illetőre.

Ha tehát valakit indiscretioval vádolnak, az azt jelenti, hogy az illető közismert emberekről kellemetleneket írt. A kellemes írást viszont hízelgésnek mondják. A kellemetlen írást a modell indiskrétnek, — a kellemeset a néző hízelgésnek mondja.

Ez a témagyűjtés kérdéséhez tartozik.

Valóban vannak írók, akik csak úgy tudnak témát fogni, ha egy embert anyag-
nak tekintenek s azt mindenestől kíméletlenül felfalják.

Ennek a típusnak legkitűnőbb alakja volt, a ma méltatlanul elfeledett Tolnai Lajos, a realista írásnak tán legelső nagy úttörője.

Ez a Tolnai marosvásárhelyi pap [volt] s hogy úgy lett író, hogy híveinek minden kellemetlen esetét m[eg]írta. Nagyon indiskrét volt, — (az indiscretio igen rossz tulajdonság, az emberek n[agyon] haragunak(!) érte) — Tolnainak az [volt] a regé-
nyeieért a honorárium, h[ogy] el kellett menekülnie a hívei elől.

Figyelemre méltó, hogy már ebben az időben is (1927) milyen megkülönböztető nagyra-
becsüléssel nyilatkozik Móricz Tolnai Lajosról, akiről élete végefelé, 1941-ben így vall: „Én
itt most vállalom a szent feladatot, hogy egy szent embert, nagyjaink egyik legnagyobbikát
mindenek között, akik valaha tollat vettek kezükbe hivatásukul, kiásum a sírból s munkáit
sorra felhordom vállamon s ölemben a mélyből. — Hiszem s vallo, hogy evvel teszek annyit
a magyar ügyért, ha újra birom írni Tolnai oeuvre-jét, mint saját munkásságommal, amit
60 éves koromig végeztem”.¹⁷

Móricz előadókörútján különösen az érsekújvári előadásnak volt nagy sikere. „Több
mint 100 ember nem kapott jegyet s több, mint 500 ember ujjongott a vasárnapi szerzői esten”
— írja az előadás után az „Érsekújvár és vidéke” című helyi lap. A sarlós mozgalomhoz
tartozó ifjúság főfészeke volt Érsekújvár, ez is oka lehetett az est rendkívüli sikerének. Több
városban a közönség érdeklődése még egy előadást kívánt. Ahol két estet rendeztek, a máso-
dikát Ady emlékének szentelte Móricz. Tanulmányt olvasott fel Adyról, Simonyi Mária pedig
Ady-verseket adott elő. Ady emléke élete végéig elkísérte Móriczot, Adyról írta a legtöbb
tanulmányt, cikket és nem véletlen az sem, hogy a felvidéki előadókörutat is Ady népszerű-
sítésére használta fel.

5

Néhány korabeli újságcikkből az is kiderül, hogy Móriczék előadóstjén ugyan több-
nyire mindenütt megjelentek az illető város képviselői és a helybeli magyar értelmiséghez tar-
tozók többsége, de ezt a lelkes egységet bizonyos fokig előre kellett megszervezni. A legtöbb
városban, így az előadókörút első állomásán, Komáromban is a konzervatív magyar vezető-
réteg Móricz előadásáról való távolmaradásával akart tüntetni. Ezzel a jelenséggel az érsek-
újvári helyi lap egyik vezércikke is foglalkozik:¹⁸ „Komárom, legalábbis a hivatalos, a mérték-
adó, a régi Komárom, mindentől irtózik, ami haladás. Megnyilatkozik ez mindenben, politiká-
ban s a művészetben is. Hogy csak egyet említsek, milyen diszonáns volt az, hogy a komáromi
magyarság vezérei, akik kétségtelenül a legrepresentánsabban képviselik az igazi, a régi
Komárom szellemét, a legnagyobb magyar írónak, Móricz Zsigmondnak komáromi vendég-
szereplése alkalmából nemcsak, hogy nem támogatták az egyszerre kultúrát munkáló s ember-
baráti munkát végző magyar diákokat, nemcsak ridegen elutasították erkölcsi támogatásért
hozzájuk forduló kérésüket, hanem szűk körökben valóságos propagandát csináltak a magyar
irodalom legsúlyosabb reprezentánsa ellen, mert az — az ő felfogásuk szerint — túlságosan modern
író. Bizonyosan fáj a konzervatív férfiaknak, hogy Komárom régi kultúrájú közönsége im-
ponáló lelkesedéssel rehabilitálta a nagy író-t és rehabilitálta Komáromot, amidőn megható

¹⁷ Móricz Zsigmond: *Zászlóhajtás az elsikkasztott s mégis legnagyobb magyar regénytró-
elme, Tolnai Lajos előtt*. Kelet Népe, 1941, 1. sz., *Válogatott irodalmi tanulmányok* 1952, 317. 1.

¹⁸ Sándor Dezső: *Két város, Érsekújvár és vidéke*, 1927. IV. 10.

megértéssel fogadta Móricz Zsigmond előadását." Móricz művészetét és közéleti szereplését ez a réteg gyanakvással, előítélettel vagy éppen elítélően szemlélte. Móricz erőteljes realizmusa vagy Adyt idéző politikai meggyőződése éppúgy távol állott a konzervatív körök ízlésétől, mint a Nyugat folyóirat légköre, stílusa, egész „modernsége”, melynek egyik fő képviselőjét vélték Móriczban. Ekkor még nem merülhetett feledésbe Móriczra a forradalmak alatti szereplése és a Kisfaludy Társaságból való kizáratása sem. Végül Móricz mögött ekkor még nem állott a népi írók mozgalma sem, amelynek kibontakozása erősen megzavarta és módosította az 1919 után kialakult politikai, irodalompolitikai frontokat.

A lelkes fiatal szervezkedés és nem utolsósorban Móricz közvetlen vonzó egyénisége és diplomáciai érzéke mentette meg több városban a helyzetet és hozott sikert. Móricz nem egy helyen még az est előtt felkereste a város kulturális életének magyar vezetőit és pusztá megjelentetésével, emberi magatartásával meg is nyerte már publikumát. A komáromi est sikerét például elősegítette, hogy Móricz a műsor előtt a komáromi bencészetárokat is meglátogatta, akik viszonzásul eljöttek az estre és meghallgatták, megtapsolták az írókat. Később több városban már a konzervatív körök képviselői fogadják és ünneplik Móriczot, azzal a meggyőződéssel, hogy bár művészi ízlésben és politikai meggyőződésben nem értenek egyet az íróval, de a Budapestre érkezett híres magyar írók közt kellőképpen fogadni. De mindehhez erősen hozzájárult Móricz vonzó, meleg egyéniségének varázsa is.

Érdekes kortársi vallomás a Bars c. lévai lapban Bd jelzéssel megjelent glossza,¹⁹ amelynek írója őszintén beszámol arról, hogy Móricz iránti ellenszenv miként oldódott fel Móricz szavainak, felolvasásának hallatára. A cikk arra is feleletet ad, hogy miért jöttek el Móricz előadására azok is, akik korábban nem kedvelték az írókat: „Nem csináltam és nem is csinálók belőle titkot, hogy Móricz Zsigmondot az írókat nem sorolom a kedvence íróim közé. De ez egyéni véleményem. Azt a Móricz Zsigmondot azonban, aki a diákjaink nevében jön, köszönteni még akkor is kötelességemnek tartanám, ha egyenesen ellenszenves volna.”

6.

Mik voltak Móricz Zsigmond legdöntőbb új élményei, tapasztalatai, benyomásai, az 1927-es csehszlovákiai útján?

Elsősorban egy érzelmi feloldódás, erről vall az egyik pozsonyi nyilatkozatában a Prágai Magyar Hírlap munkatársának:²⁰ „Nem éreztem azt a nagy fájdalmat, amely akkor fogott el, amikor először léptem át a trianoni határt Kassán...” „Most már hozzászoktam ahhoz, hogy az emberek élnek és dolgoznak, hogy mindent elviselhetővé, hasznossá és boldoggá lehet tenni.”

Sokszor megírták már, hogy Móriczra nagy hatással volt a csehszlovákiai magyar ifjúsággal való találkozás. Móricz újra meg újra és évek múltán is visszatérő nyilatkozatai bizonyítják, hogy a felvidéki magyar ifjúsággal való megismerkedése milyen nagy élmény, belső, meggyőződésbeli dolgaira is kiható új tapasztalat volt. Ünneplések és ünnepeltetések során ismerte meg a felvidéki ifjúságot, de figyelő szeme azt is észreveszi, hogy ez az ifjúság másképpen ünnepel, mint a hazai. Csendesebben, kevesebb külsőséggel, mint ahogy egész életük is szerényebb és egyben reálisabb. A Pesti Naplóban megjelent *Az új generáció* c. cikkében²¹ foglalkozik a csehszlovákiai magyar ifjúság problémáival. „A szlovenszkói magyar ifjúság valami oly példátlan nehéz körülmények között él, amilyenről a régi időkben sejteltünk sem lehetett az embernek. Idegen nyelven kell tanulnia, úgy hogy előbb a nyelv nehézségeivel kell megbirkóznia...”

„Ez a fiatalság felső képzésre, egyetemre leginkább Prágába kerül, ahol aztán elenyésző vízesőppé válik a nyelv és fajok tengerében. Az ember azt hinné, hogy elvesztik erejüket, ellenálló képességüket s kitartásukat.

S nem úgy van. Sok fiatalemberrel voltam együtt s eleinte meg voltam lepve, hogy a sarjadoszó ifjú lelkek mint komoly s megbízható férfiak tárgyaltak velem, aztán megszoktam s egyszer csak ott tartottam, hogy már csak azt kezdtem komolyan venni, amit ifjak jelentettek ki.”

„Ha az öregek közt voltam, oly jól ismertem őket. Kortársaim. Azon a nyelven beszélnek, amit én megszoktam tőlük az egyetemen, az életben, a hivatalokban, a fehér és zöld

¹⁹ Bd.: *Móricz Zsigmondék Bars*, 1927. IV. 17.

²⁰ Szalatnai Rezső: „*Boldog vagyok itt a szlovenszkói magyarok között*”, Prágai Magyar Hírlap, 1927. IV. 10.

²¹ Móricz Zsigmond: *Az új generáció* Pesti Napló, 1927. 89. sz.

asztalnál. Tele vannak ábránddal, lendületes érzéssel és frázissal. Jó szándékú, de teljesen libegő élet- s világnézettel. Olyanok, amilyenek voltak diákkorukban. Csupa kezdés, csupa remény, csupa vágy, csupa életrevalóság.

A fiúk egyszerűek és komolyak. Megbízhatók. Nem mennek túl a lehetőség határain, de azt ki is használják.

Már első nap, mikor találkoztunk, feltűnt nekem, hogy a diákok nem lármáznak, nem üljeneznek és nem tüntetnek . . .”

„Ezek a fiatalemberek az élet egyetemes sulya alatt túrnak és dolgoznak. Az apák a régi ideológiáknak a rabjai: a fiúk modern realpolitikuskok.

Magyarok és kultúremberek. Dolgoznak s tanulnak s alkotnak. A szlovenszkói magyar ifjúság az ottani magyarságnak legmegbízhatóbb rétege. Ha tárgyalásba akar valaki kezdeni egy teljesen komoly elemmel: a fiatalúsággal kell kezdenie.

Legnagyobb emlék s legszebb eredmény számomra, hogy ezzel az ifjúsággal megismerkedhettem.

Az apák szinte álomvilágban élnek, a régi emlékek regősei és lovagjai: a fiúk a ma i élet egyszerű, komoly munkásai . . .”

Móricz írói pályáján most találkozott először az olvasók és hallgatók lelkes, nagy táborával, mégpedig nem akármiféle közönséggel, hanem az ifjúsággal.

A csehszlovákiai utazás a hazai vidéki magyar irodalmi élet pangására, sivárságára, szervezeten voltára is rátereli Móricz figyelmét. Ez a probléma már régen foglalkoztatja, „húsz év óta vesszőparipám az irodalmi decentralizáció.”²² — mondja egyik nyilatkozatában. A felvidéki magyar nemzetiség kulturális életét látva, megerősödik benne a gondolat, hogy a magyar irodalmi életnek az országhatárokon belül egyetlen irodalmi centruma van: Budapest és ez a tény káros a magyar irodalom fejlődése szempontjából. Ferről a kérdéstről is cikket ír hazaérkezte után.²³

Móricz szerint nálunk a „múlt század közepéig egyáltalán nem is volt centrális sodra az irodalmi életnek s törekvéseknek.” Petőfi és Jókai voltak az elsők, akik számára már Pest volt a haza szellemi központja. Majd egy fél évszázadon át szellemi dolgokban az egész ország csak külterülete volt Budapestnek. „Mindenki vidékről jött és mindenki Budapestre szorult, aki a szellemélet terén élt.” A vidék kikapcsolódott, Debrecen, a hajdani szellemi centrum, civis várossá közönyösödött. „Talán Kolozsvár tartott meg valamennyire kulturális öntudatot. De ez is csak függvénye volt a budapesti irodalomnak.” Magyarországon nincs vidéki irodalom és nincs vidéki irodalmi központ, pedig van két elsőrangú vidéki nyomda: Kneré Gyomán és a Teván-nyomda Békéscsabán. A trianoni szerződés után az irodalom kényszerűségből decentralizálódott. A szomszéd államokban ily módon kialakult magyar irodalom kezdetben semmi egyéni karaktert nem mutatott. Műveik „olyanok voltak, mintha Budapestnek írták volna Kiskunfélegyházán.” „A további öt-hat esztendő elmúltával azonban óriási átalakulás látszik. A szomszéd államokban élő magyarság egészen speciális politikai, gazdasági s kulturális helyzetbe került, megszületett a saját életének az érzése, tudata s hangja. S ma Erdély irodalmi élete azon a ponton van, hogy elszakadjon a budapesti kultúra köldökzsinórjától s önálló életet kezdjen.” Ugyanez a fejlődés indult meg Szlovenszkóban is. Mi lehet a sorsa s rendeltetése egy ilyen külön magyar irodalomnak? A szomszéd államok magyar nemzetiségi irodalmának — Móricz szerint — ugyanaz a karaktere lehet csak, ami az anyaországának volt, a sok évszázados magyar irodalomnak, amelyről sarjadt, de engedni kell, hogy a „fiatal fák”, a szomszéd államok új magyar irodalmi, saját életüket éljék. A szlovenszkói magyar íróknak megvan a lehetőségük arra, hogy új irodalmat teremtsenek. Sőt természeti törvény, hogy ez következzék be. „Teremtsék meg a maguk fórumát minél előbb s pedig politikai függés nélkül. Mert jaj annak az irodalomnak, amely a politika bilincseit engedni magára kapcsolni. Az irodalom csupán a politikuskok szócsové lehet. És az író nem tűr diktatúrát, mert ő maga is diktátor: fantáziája s érzelmei világának a diktátora.” Móricznak ez a nyilatkozata nem mond ellent azon megnyilatkozásainak, amelyekben a l'art pour l'art elvét vallóktól elhatárolja saját írói programját. Móricz nem tagadta a politikai eszmékért, szociális igazságokért küzdő irodalom létjogosultságát, sőt hitet tett mellette, de ellene volt minden olyan felülről és kívülről jövő politikai irányításnak, amely szócsovének akarja felhasználni az irodalmat. Ha ilyen kísérletet látott, mindig szenvedélyesen tiltakozott.

²² Szalatnai Rezső i. m.

²³ Móricz Zsigmond: *Új magyar irodalmak*, Prágai Magyar Hírlap 1927. IV. 26.

A szlovenszkói magyar újságírók kíváncsian faggatják Móriczot, kiket ismer a felvidéki magyar írók közül? Elsősorban Mécs Lászlót említi és a kelet-szlovenszkói útján megismert prózaírókat, Tamás Mihályt, Rácz Pált, Simon Menyhértet és Darkó Istvánt. Darkóra külön felfigyelt, tehetséges írónak tartja. A *Mi Lapunk* évfolyamait még Pesten átolvasta, különösen Mátrai Guidó ifjúsági regényére figyelt fel, Bródy Sándor *Egri diákok* című regénye óta nem olvasott ilyen jó, érdekes, közvetlen hangú ifjúsági elbeszélést.²⁴ Móricz később nagy figyelemmel kíséri Györy Dezső felvidéki költő írói útját. Györy *Új arcú magyarok* c. verseskötetéről a Nyugatba is kritikát írt.

Az 1927-es felvidéki útja során értesül Móricz arról, hogy a csehszlovákiai magyar fiatalok *Új Munka* címen Prágában megjelenő irodalmi és kulturális folyóirat megindítását tervezik. Érdeklődéssel hallgatja az új folyóirat terveit és az *Új Munka* számára adott nyilatkozatában újra foglalkozik az irodalmi decentralizáció kérdésével, majd így folytatja: „De egy dolgot nem szabad elfelejteni, azt, hogy irodalmat csak tehetségesek teremthetnek. De a tehetség is csak akkor fejlődhetik ki, ha alkalma van erős, kemény, versenyes és méltó munkában felküzdenie magát.”²⁵

A Prágai Magyar Hírlap 1927. július 10-i számában nagybetűs cím közli az olvasóval, hogy „Móricz Zsigmond és Karinthy Frigyes a Prágai Magyar Hírlap munkatársai.” A cikk hasonmásban közli Móriczknak a szerkesztőhöz intézett levelét is. Ettől az időtől kezdve sok cikke jelenik meg Móriczknak a Prágai Magyar Hírlapban, többnyire olyan írások, amelyek egyidejűleg vagy pár nappal előbb a Pesti Naplóban is megjelentek. Az *Uri muri* folytatásos közleményei párhuzamosan jelennek meg 1927 szeptemberétől a Pesti Naplóban és a Prágai Magyar Hírlapban.

8.

Móricz kapcsolata a felvidéki magyar írókkal és a szlovákiai magyar ifjúsággal a következő években sem szakadt meg. Ezt a kapcsolatot erősen táplálta Móricz állandó szereplése a párhuzamos közlésekkel a Prágai Magyar Hírlap hasábjain. Móricz előadókörútja során nyilván megnövekedett műveinek népszerűsége is a szlovenszkói magyarok és az ottani ifjúság körében. A *Mi Lapunk* 1928-ban ifjúsági irodalmi pályázatot hirdet „Ki a legkedvesebb magyar író és miért?” címen. Mind az első három díj nyertese Móriczról írt, Móriczot vallja legkedvesebb írójának (a második díj nyertese Jókaival együtt Móriczot). Az első díjat Kovács Endre nyerte el, a történész, kritikus és publicista, akkor még a pozsonyi reálgimnázium VI. osztályos tanulója. Amikor Kovács Endre a pályadíjat elnyerte, nagy sajtópolémia támadt. A komáromi Kenessey Kálmán két cikkben is megtámadta Kovács Endrét a Komáromi Lapokban és a pozsonyi Híradóban, mire Simándy Pál a pozsonyi Magyar Ujságban, Antal Sándor pedig a pozsonyi Napban kelt a megtámadott pályázat és közvetve Móricz Zsigmond védelmére.

9.

1929 decemberében megrendezik az első szlovenszkói magyar könyvvetet. Ez alkalomból Móricz üzenete jelenik meg a Prágai Magyar Hírlapban. Üzenetében a Nyugat szerkesztői programjáról is nyilatkozik. Osvát halálával változás következett be: 1929 decemberétől Babits és Móricz szerkesztésében jelenik meg a Nyugat. „A Nyugatban koncentrálni akarjuk politikamentesen a magyar irodalom erőt és tehetségeit — nyilatkozik Móricz²⁶ — és szívesen látjuk hasábjainkon a fiatal szlovenszkói írótehetségeket is, sőt, reméljük, hogy a szlovenszkói magyarság általában szívesen figyel fel törekvéseinkre, mert ezen a fórumon nem lesznek szónoklatok, virágoskert lesz ez, amelyben a magyar írás legszebb, legnemesebb és legértékesebb virágait plántáljuk.”

²⁴ Szalatnai Rezső: „*Boldog vagyok itt a szlovenszkói magyarok között.*” Prágai Magyar Hírlap, 1927. IV. 10.

²⁵ *Móricz Zsigmond az irodalmi decentralizációról és az Új Munkáról.* Prágai Magyar Hírlap, 1927. IV. 17.

²⁶ *Móricz Zsigmond üdvözlő és buzdító üzenete a szlovenszkói magyar könyvvetet alkalmából.* Prágai Magyar Hírlap, 1929. XII. 8.

A Prágai Magyar Hírlap karácsonyi számában részletesen kifejti Móricz szerkesztői terveit.²⁷ Az előző év a színházé volt, több színdarabot írt, dramatiszálta *Légy jó mindhalálig* c. regényét és elkészítette Bornemisza Péter *Elektrájának* átdolgozását. 1930 már a Nyugaté lesz. A szerkesztésben három program irányítja: az egész magyarság folyóiratává akarja tenni a Nyugatot, már a januári számban megjelennek szlovenszkói, erdélyi, berlini, párizsi magyar írók munkái. Másodsorban a Nyugat nemcsak szépirodalommal, hanem a mai élet minden fontosabb problémájával is foglalkozik majd, pl. cikket akar íratni a telehorrról. A harmadik szempont, hogy „a Nyugatban helyet kap mindenki, pártkülönbségre s világszemléltre való tekintet nélkül, tisztán az irodalmi tehetség passzusát kell fejmutatni.”²⁸ Példaként említi, hogy Bibó Lajos írásai ugyanabban a Nyugat-számban jelennek meg, mint Kassák művei. A szlovenszkói írók közül Sebesi Ernő, Győry Dezső, Darvas János, Tamás Mihály, Emődi Nagy Lajos munkái jelennek meg a Nyugat legközelebbi számában. A Móricz nyilatkozatában, kifejti szerkesztői program jelentős mértékben megvalósult a Nyugat következő, 1930-as évfolyamában. Új nevek tűnnek fel a Nyugatban, köztük több szlovenszkói magyar író: a Móricz-említett nevek kivül Rácz Pál, Sellyei József, Simon Andor, Szalatnai Rezső. A szlovenszkói magyar irodalom tíz évéről Simándy Pál tart szemlét a Nyugatban.

Móricz szerkesztői gesztusát nem követte új, nagy tehetségek jelentkezése, de ez a tény még nem diszkreditálja Móricz szándékait, terveit, szerkesztői elgondolásait, az irodalom decentralizációját hirdető programját.

10.

Időközben a szlovenszkói magyar ifjúság mozgalma is több fejlődési perióduson ment keresztül. Az 1928-as tíznapos gombaszögi táborozáson alakult át a regőcskeréskészek Szent-György köre Sarlóvá, itt határozták el a Vetés c. folyóirat megindítását. A jobboldali sajtó ettől az időtől kezdve támadja a sarlósok mozgalmat. „A reakciós tábor teljes fegyverkezéssel pergőtűzbe vette a pozsonyi bemutatkozó est forró hullámaiból sodró erővel kiemelkedő csapatot. Akkor már az Ady–Móricz–Szabó triász mellé hozzákerült Kassák Lajos, Bartók Béla, Kodály. A „tanítómesterek” mellett jutott hely még Oswald Spengler számára, Szekfü Gyula történetiszemlélete számára, a Jászi Oszkár dunai föderációja részére. Lassan megismerkednek a Sarlósok a szocializmus tudományával is”²⁹ — írja erről a periódusról Szalatnai Rezső. Az ifjúsági mozgalom fejlődését, metamorfózisát jelzi az is, hogy az első marxista szempontú bírálatok is ez idő tájt jelennek a Sarlóval kapcsolatban. Az erdélyi Korunk hasábjain Fábry Zoltán tanulmánya³⁰ a sarlós mozgalom megnyilatkozásainak Szabó Dezső irányzatával rokon frazeológiáját elemzi és a frazeológia mögött Szabó Dezső eszmevilágát is felfedezni véli. A sarlósok cikkeiben, deklarációiban az Ady–Móricz–Szabó Dezső triászból valóban Szabó Dezső hangja, sajátos retorikája hallatszik ki a legerősebben. Fábry szerint „az ifjúsági mozgalomból Szabó Dezső determinálta forradalom lett — irodalom: tömeges szabódezső-epigonizmus”.³¹ Érdekesen és meggyőzően fejtegeti a mozgalom faluromantikájának naiv vonásait is, de Fábry egykori tételeiben sok egyoldalúság is van, amely a társadalmi és nemzeti tendenciák merev kettéválasztásából és az utóbbiak indokolatlan túlzó háttérbeszorításából, vagy éppen lepezett vagy nyílt tagadásából következett. Ugyanez a teoretikus egyoldalúság jellemzi ez idő tájt a Korunk több irodalmi állásfoglalását is. Éppen Móriczcal kapcsolatban a Korunk néhány kritikájának elfogultsága értetlenséggel is párosult: Móricz remekműve, az *Uri-muri* újra meg újra mint valóságos botránykő — Móricz árulásának dokumentuma — tér vissza ezekben a kritikákban, mintha Móricz regényét csak hallomásból ismerték volna a Korunk e kritikusa. ³² Fábry egyoldalú kritikái alighanem a magyarországi sektás kommunisták tájékoztatásának jegyeit viselik magukon.

²⁷ Sándor Dezső: *A szlovenszkói magyar irodalomnak is új fejlődési lehetőségeket jelent az újjászervezett Nyugat*. Prágai Magyar Hírlap, 1929. XII. 25.

²⁸ Sándor Dezső idézett cikke.

²⁹ Szalatnai Rezső: *Új arcú magyarok, Korunk, 1929. 11. sz.*

³⁰ Fábry Zoltán: *Etnográfiái szocializmus, Korunk, 1929. 447. l.*

³¹ Fábry Zoltán i. m.

³² Vö.: Haraszi Sándor: *Hét krajcárból ezerhold*. Korunk, 1929. — Haraszi Sándor: *Móricz Zsigmond útja*. Korunk, 1930. — Fábry Zoltán: *Tíz szomorú év*. Korunk, 1930. — Munels Pál: *Móricz Zsigmond Prágában*. Korunk, 1930. 56. l.

Móricz harmadik szlovenszkói útján, 1930 februárjában — mint az első alkalommal — ismét a keleti részeket keresi fel. Kassán és Eperjesen tart előadást Simonyi Mária és Ascher Oszkár közreműködésével. Közvetlenül az előadás előtt arról jelennek meg hírek a magyar sajtóban, hogy a csehszlovák hivatalos hatóságok nem engedélyezik Móriczék szereplését, de az utolsó percben mégis megérkezik az engedély. A kassai esten Móricz a Nyugat-matinén elmondott szerkesztői programját ismerteti, majd a tiszazugi méregkeverőkről szóló írását olvassa fel. Simonyi Mária és Ascher Oszkár több magyar író: Ady, Babits, Gellért Oszkár, Karinthy, Kosztolányi, Móricz, Palotai Boris, Simon Andor, Somlyó Zoltán, Tóth Árpád műveiből adott elő. Az esten váratlan meglepetésként Nagy Endre is fellép, ő konferál. Az eperjesi városi színházban is körülbelül ugyanez a műsor ismétlődött. Móricz itt még *A ló és az ember* c. novelláját is felolvasta.

A szlovenszkói magyar írók és Móricz szoros kapcsolatát jelzi az is, hogy 1930 májusában Móriczot is meghívják a szlovenszkói írók tanácskozására a Szentiványi kúriába. Szent-Ivány József földbirtokos, képviselő vendégeként a lipótszentiványi furdóhelyen jöttek össze a szlovenszkói magyar írók mintegy húszan, többek közt Balogh Edgár, Darkó István, Darvas János, Egri Viktor, Győry Dezső, Mécs László, Rácz Pál, Sziklay Ferenc, Szvatkó Pál, hogy megtárgyalják a szlovenszkói magyar irodalmi élet kérdéseit, a folyóirat- és könyvkiadás, írói ösztöndíjak stb. problémáit. A pesti írók közül egyedül Móricz jelent meg a többnapos író-találkozón. Móricz a Nyugatban írja meg a szentiványi találkozó tapasztalatait, tanulságait.³³ És helyet ad a Nyugat hasábjain a tanácskozások két fontos problémájával, a szlovenszkói magyar irodalmi folyóirat és a könyvkiadás kérdéseivel foglalkozó cikkeknek.³⁴

Móricz legjelentősebb csehszlovákiai útjára 1930 végén került sor. November közepén utazik Pozsonyba, itt előadást is tart. Egy órával pozsonyi előadása előtt kapja kézhez Balogh Edgár távirati meghívását Prágába: „Balogh Edgár egyidejűleg a Sarló elnökének, Nagyidai Ernőnek is táviratot küld:

„Sarlóba ment távirat Móricz Zsigmond számára. Azonnal vedd át és továbbítsd. Prágai YMCA meghívja, táviratozz címemre elfogadta e Georch Ferenc, Balázs Kovács Brogyányi te ismertesd Móriczcal vándorlást, szlovenszkói problémákat, Sarlót. Szlovákokat bemutatni, Sarló nevében üdvözölni Edgár.”

„A prágai magyar kolóniát s a diákságot váratlan meglepetésként érte Móricz Zsigmond szombati előadásának kellemes híre” — írja a Prágai Magyar Hírlap.³⁵ — „A Magyar Menzán s a különböző diákházakban, internátusokban, az egyetemi épületekben és a kávéházakban alarmszerűen terjedt el péntek folyamán Móricz Zsigmond jövetelének híre...”

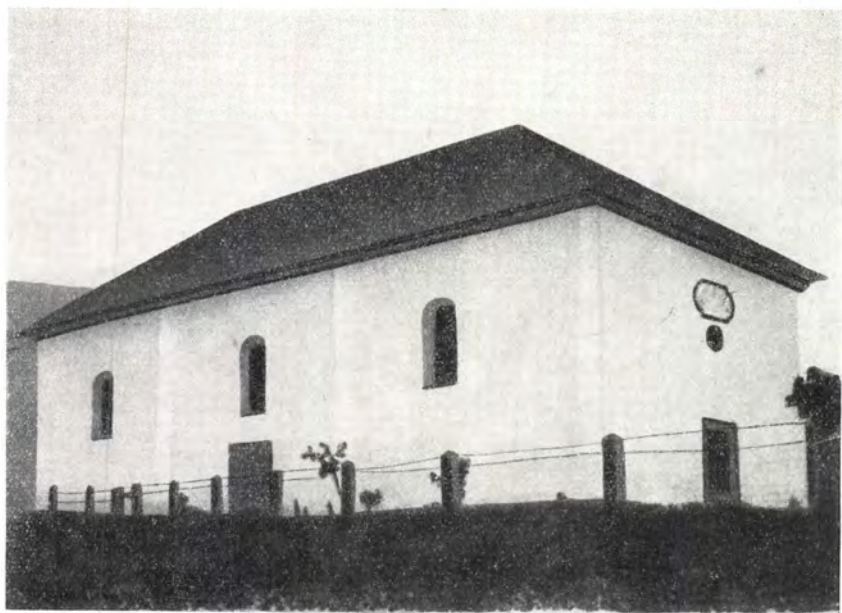
Balogh Edgár arra vonatkozó távirati utasítása, hogy Móriczcal ismertessék meg a pozsonyi sarlósok a „vándorlást, a szlovenszkói problémákat, a Sarlót” nyilván arra a változásra utal, amely a sarlósok mozgalmában, 1927 óta — a Móriczcal való utolsó közvetlen találkozásuk óta — végbement. 1945-ben, már történelmi távlatból Balogh Edgár így fogalmazza meg a mozgalom metamorfózisát:³⁶ „A regősjárásból szociográfiai tanulmányutak nőttek ki, az irodalmi viták gazdasági, társadalmi, politikai és világnézeti összecsapásokká terebélyesedtek, a népbárát megnyilatkozásokból munkás- és parasztmozgalmi magatartás lett. A valóságos élet szükségleteihez igazodó fiatal felvidéki jogászok és mérnökök, orvosok és tanárjelöltek belátták, hogy nem máról holnapra szóló feladataik vannak, s szakszerűen igyekeztek felkészülni férfitársaikra: az új honfoglalás előtt álló magyar dolgozók értelmi szolgálatára.”

³³ Móricz Zsigmond: *Szentiványi kúria*, Nyugat 1930. I. k. 825—827. I.

³⁴ Győry Dezső és Vozári Dezső cikkei. Nyugat 1930. II. k. 634. I.

³⁵ *Móricz Zsigmond Prágában*. Irodalmi est szombaton este 8 órakor az YMCA nagytermében. Prágai Magyar Hírlap, 1930. XI. 15.

³⁶ Balogh Edgár: *Julián-barát a Felvidéken*. Móricz Zsigmond ébresztése. Emlékkönyv, Budapest 1945. 149. I.

A szirkí (Gömör megye) evangélikus templom, ahol Móricz és Holics Janka esküvője volt

Ad 3

Világviszonyok valami más a lény,
azaján lény.

Ugyan olvasmány. ~~Ugyan.~~

Ugyan olvasmány. Ugyan magam val
holgőven van s élet gondos gondos lény. -
mind ott hon istállókom ölt ... De még
azok juttok eucube, élet eucube, t, get levgel
s ez olvasat elolvasás belöle.

A birón olvasni. Ugyan azé, t, az
ember elget olvasat levgőstura alatt,
chancem azé, meg a méltan életlen
elment kinyai'nes nyítléve.

Az ember, az lény s aadás, a
lény azé kisértője s kisértő... De a
aanda nem crept, aly, a lény hoz
életé magán, aly, a aadás vnta-
kisértő az egy aly, a, az ö fite, kisé-
latta az az ö még a magán, aly-
dátatlan kisértő...

Móricz érsekújvári előadásának egyik kéziratlappja

08916

TELEGRAM

Deszet pod cislom

ut = nagyidai erpoe

bratislava generálni

finansoi: peditelevi

KOPUNOVACNE NEMESTIE: 8916 49 7 DOBPE

Das podmeta

praha 08916 57/12 23. 11=

SAPLOBA MENT TAVIPAT MORICZ ZSIGMOND SZMAPA STOP APONNAB
 VEDD AT ES TOVABBITSD STOP PRAGAI YMCA MEGHIVJA TAVIFATOZZ
 CIMEMPE EUFOROETA E STOP GEORCH FERENCZ BALAZS KOVACS
 BROGYANJITE ISMERTESSDÁT MESICZAZ VANDORUJAST SLOVANSKOS
 PROBLEMAKAT SAPLOT STOP SLOVAKOKAT BEMUTOTNI: SAPLO
 NEVEBEN ILLPOZOEJNI EDGAR . +

Ezzel a távirattal hívták meg a Sarlósok Mórícot Prágába

sem, aby v prostotoch multivizidných hľadala radosť a svetlo pre prázdnotu sveta.

Ide uprostred napuzovania, vidoobraznej produkčnej, osamotenosti a útlakov.

Ale, byť hrdinom znamená často odsúdiť sa k úplnej samote medzi ľuďmi," hovorí Linamano.

Mitrovského život je bojom s ústredím za vernosť k svojmu ideálu.

Je pochopiteľné, že v prostredí a v čase, v akom žije, ho ťažko mohol uskutočniť, jeho dieťa môže byť detskou, ale mohutnosť a vancenosť jeho vodného života žiar v plnosti.

Aby zabránil, a súčasne musí byť teleskop tých „svetlých literárnych hviezdár". Kto sa doven skáj oblohe medzi literármi, hviezdami? nevidel zatiaľ ich jasný lesk?

Co sám ľudujem, je to, že kontrastné články Mitrovského a zvidel jeho „leiberské listy" nevyšly ešte knižne.

Škoda! Mohly by byť vizuom pre milovníkov neobčného mienenia a ducha.

Náročky som priláčoval tlmiziac normou na všet, aká ma pobájala toto povedať. Ak preba kde-tu vyráta z moich riasok, je to všetk múho prevádzenia a na jeho obra- na sám pokladám za najlepšiu zbraň tú, ktorou sa Dan Uichotli, chrabry ryer vnútornej viery, vyvalil na každú námietku: „Mojim prevádzcom je, že som začarovaný a to stačí isto- te môjho svadoma."

Stáť i smr a punktom!

Stefan Lutz

Stefan Lutz

Móricz Zsigmond propagátorom česl-maďarského kultúrneho sblíženia

interview s ním o jednom-druhom

Praga, 16. novembra.

Priateľu ma upozornili na jeho prácky pulst.

Práde pátástože a presvedče sa, ako propagandu vie robiť jednorovný Móricz delikátnej myšlienke kultúrneho sblíženia národov. Je dokonalejšim Maďarom v každom ohľade. Nielen ľuďmi a charakteristickým útvorom ľebky, ale i dĺžkou. Jeden z najväčších maďarských apozitívov, ktorý by sa okrem svojej matčiny inou rečou ťažko dorozumel.

Paik YMCA na Poříčí Soznano-vač live-o'clock Václava izba, plná dymu a okrem dvojice dám čierneho odetých páno. Zástupca vláde, ministerstva zahraničia, maďarského vyslanectva, Den klubu,

bohužiaľ čiernych vlasov: do popola-va pudrice už načatá druhá päťde- stáka. Najväčším prekvapením je však jeho hlas. Najlepší snateľ maďarskej dediny husľokrovej, ná- kultivostnej sedláte, vyzorom vy- stin, dokonalejší predstavitel, má hlas, ako nejaký potentný, iba v salónoch sa pohybuje intelektuál. (O Majakovskom hovorila, že práve takýmto hlasom stal vichor do dake davy.)

Niektorú mi dôverne lepece do ucha. Obrátil som sa „Dobry? „Dobry? - otvorile odvetou známemu malia- rovi, ktorý vyslytie príteľnosť a perokresbu zachyčuje už siedmu hlavu. Nauoživáčna galéria nrielen pre ma- ľara, ale i pre štúdium antropologa. (Inu, prof. dr. Rádl dr. Neubauer

univerzity, i Slováci, univ. prof. dr. Pavel Bujnák a spozovateľ Peter Kompát, redaktor Venkova. Posledný je spojovacím orgánom pre Čechov. Š milosť ochotou a prekvapujúcou precíznosťou tímoš slov Móriczov- ve. Daleký hosť „kniela maďarske- ho plamotivstva", ako ho nazývalo novinarští citlivci z Prágy Magyar Hirlap-a, a prafetivny úamerom hla- di na ad hoc tímošnicu a v kórtiku úst íbrá si o cigarety.

Nízka, navilná postava široká ná- stá tvar so silnými lícnymi kostami, drobno bystré oči, pri elektrickom svetle v nezisťiteľnej farbe na ja- sojke. Jeho prirodzené porochu

rodskulu z Považia, korešpondenčni- si s Romain Rollandom), dr. Konrád, generálny sekretár Pen-klubu, ma- ěrsky lyrík Votari, tamošník YMCA, Pateček, atď., atď., vypočítava mi priateľ rad mien.

Móricz hovorí o svojich literár- nych plánoch, o trojdielnom román- ovom cykle z histórie Sedmohrad- ska, o vojnouom ťaleni Gabrielie Ber- thiena, o Bielej Hore, o českých au- toroch na maďarskom javisti (Car- pek, Langner), a o potrebe česl-ma- ěarského sblíženia. Všeobecný sú- hlas na každej strane. Podnety, plá- ny, Čech reční maďarsky, Maďari odpovedajú nemecky, kto vie i slo-

venky, hľadajú sa ešte slová, ale v dutosti sa už podávajú ruky. A nad malým ostrovom rôznorečových in- teligencií, na nevieskuchom po- schodí paláca pražskej YMCA, vyso- ko nad kalnými vodami silice klenie sa dúha všeľudského sblíženia.

Všet o časej hodine prednáka Móricz v klubovni YMCA, ktorá ho pozvala do Práhy. Drepnená sieč. Na stole maďarská trikolóra a o pár spadi ďalej čal. kátna vlnka. Úpostred nich lílka a vodou. „Ak to má byť to more cudzoty, čo oha štáty deli, Móricz si chytré poradí s ním." počujem karťovať sa chrb- tom.

A narykultúrni záep. Budapest- ádvoletel hozon a narykultúrni záep Práganín (Prinátim posudra- nie vysokokultúrnej pekne Buda- pekni vysokokultúrnej pekne Pra- he!) - začína Móricz pekajny privo- tom svoju prednáku o problónoch modernej literatúry. Dnes už odvo- nili estetizujúcej, život prežívajúcej literatúre. Dnesť apozitíve od- mienka doterajšie formy, lebo i život sa už vyvíja i z nich a chce byť ú- častníkom, významom, agítátorom, inelienrom nového života, ktorý na chaotickom súmraku tisícročných svetových náhľadov a spoločenských správcom rozvíja svoje krídla. Dnes je život záračným kaleidoskopom a básnik musí byť rád, ak zachytí aspoň jeden jeho kmit. Oľubovo snového básnika je, aby v tomto zmlúko a vir-vare naponáhal hľadanie nových foriem v zájme krajšie budúcnosti celého obiedného ľudstva.

V podstate toto boli asi hlavné myšlienky Móriczovej prednáky, pripravenej pre najbližšie číslo žano- pisu: Nyugat (Západ), ktorý Móricz rediguje spolu s básnikom Babatom. Ale aká to bola prednáka! Ozajstný ohňostroj slov. Teraz už ťažko po- chopím, prečo titulujú Móricza „Ani- aratorom maďarského plamotivstva". Je virtuóznou reč, reči bez najmenšieho cudzieho kazu. Ázda práve preto, že hrsí iba na jednom nástroji.

A čo sa týka mora cudzoty vo íli- ňi, ubudlo ho vynu počas prednáky doš.

Druhého dňa presne podľa doho- vru o 11 hod. predpál, strážim sa s Móriczom v kaviárni hotela „Mo- drá hviezda". S teatráne predatiera- mous pohodnotou, prezradujúcou dobrú náladu, sadá sa stól a labu- ňicky sažabe po feni. Napáka „V nečieju nepeču," vyvetľujem a oha se, smereme nad sklamaním.

Zaujímam sa o naše popraveťovú di- tarérne novinky Vyratčom inámej- kej veci, vyše na Slovácku a v Éle- ne som ukazujem i názom Maslár- ových vydání. „Vámetel" - stavi sa hneď pri prvej knihe. „Ka- diaľ je?" Akiste mu napadlo maďar- ské znenie mena „Z. Pletfan, odpovedám. Likaváňkom príde k- ceme. „Kač oš? Vyratčujem, je to bibliofilské vydanie „Edičion o- ka", lebo riadne vydanie je už pre- predané. Hneď sa inelienom a bež- nákd slovanských knih, 2000 X300 až 3000. Čítalce mu oľdivno impu- ňi. Hlad-radom prekladám názvy kni- a informujem ho stručne o autoroch.

Móricz nyilatkozata az Elan c. szlovák folyóiratban

NYUGAT

SZÉPIRODALMI ÉS KRITIKAI FOLYÓIRAT

Budapest, 1931. nov. 17.

Redakció: V. Váncsa utca 34. Teljes: Aus. 365-85
Postai engedélyszám: 12067

Herrn

Stefan Letz Redaktor

Praha V.

Ustareckoly 137.III. p.

Igen tisztelt Uram,

csak most válaszolok kedves levelére, mert a kislányom, M ó r i c z V i r á g, maga is író és a NYUGAT munkatársa, Prágába készült a ő maga fője megbeszélni önnel a L é g y j ó m i n d h a l á l i g d o l g a t.

Nagyon szívesen adom beleegyezésemet ahhoz, hogy a darabot lefordítsa és a prágai Nemzeti Színházban előadassa. Esetleg egy másik vezető színházban. A darab előadásának ugyanis egy nehézsége van, a főszereplő. Itt nálunk a budapesti Nemzeti Színházban egy fiatal lány Vaszary Piroska játszta renkívül sikerrel. Most vasárnap volt a 105-ik előadása másfél év alatt. Telt ház állandóan. Kérem, ha a darabot elolvasta, legyen szíves leányommal még meg ő ott van, megbeszélni.

"Aradok szíves üdvözléssel

kész híve

A darab jogáról Dr. M a r t o s S á n d o r színházi ügynöksége
Budapest IV. Bécsi u. 1. tárgyal.

Mórincz levele Stefan Letzhez

Dr. Alzbeta Gölnnerova
urnőnek
Bratislava

Mélyen tisztelt Nagyságos Asszonyom,

megkaptam a kiadótól

a Zatratené Zlato példányt.

Nagyon örülök neki s nagyon köszönöm Önnek, hogy azt a nagy munkát és fáradságot vette magának, hogy könyvemét szóról szóra s gondolatról gondolatra át vitte az Önök nyelvére. Fájdalom ér nem tudom olvasni, mert sajnos, a magyar nyelven kívül egy nyelvet sem beszélek. Olyan roppant munkában telt el az életem, hogy erre nem volt időm s energiám. És ~~hát~~ alkalom. Nagy jelentőséget tulajdonítok azonban annak, hogy szlovák testvéreink előtt megismerhessék az Önök életét és azt hiszem ráismernek a gondolatokra, amelyek a szegény ember életét emberi közösségben állítják elő.

Sőt szeretném, ha ezen az úton tovább lehetne haladni. Az emberek és népek közötti barátságok egyetlen módja, a kölcsönös megismerés s. Szívesen bocsátok rendelkezésre irásckat, ha Önnek kedve van hozzá hogy azokat továbbra is tolmácsolja. Ide mellékelek két kis elbeszélésemet

Népet művelni
Rokkant.

És feljogosítom Önt, hogy ezeket lefordítsa és a legjobb napilapban, vagy folyóiratban kiadja. Honoráriumot nem kérek értük. Ezzel viszonzni kívánom nagy munkáját és jeleni azt, hogy nagyrabecsülöm azt a szlovák népet, amelyet régebben alkalmam volt családi összeköttetések alapján közelebbről is megismerni. Első feleségem, szegény, gőmörnyeggel születésű volt és ő szeretettette meg velem a szlovákokat ebben az időben, mikor még tótoknak hívták őket.

Maradok szíves és meleg üdvözléssel

készséges híve

Móricz

Budapest 1933. május 25.
IV. Főváltór 3.

U. I.: Kérem, méltóztatassék számomra ha a novellák megjelennek egy egy példányt az illető lappéldányból küldeni.

Móricz levele Alzbeta Gölnnerovához

Fabry Zoltán
27. vi. / 3. korból
Móricz
BALESET

Móricz dedikációja Fabry Zoltának

Antonin Strakos
barátomnak
Móricz

Móricz

1936. évi. 21.
Budapest

ESTEROM
EPOCHIA

Móricz dedikációja Antonin Strakának

MÓRICZ ZSIGMOND

KIVILÁGOS KIVIRRADTIG

REGÉNY

MÁSODIK KIADÁS

Holéczy Miklósné
Tanáré Honimark
a nőjében együtt
szüvödő kardfűvel

Ros. 1927. IV. 10.
kiszorók MÓRICZ

BUDAPEST

AZ ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDAI R.-T. KIADÁSA

1926

Móricz dedikációja Holéczy Miklós rimaszombati tanár, múzeumigazgató feleségének

RAB OROSLÁN =

= tartó

Erzsébetnek

Kézük,
L. 1936. VII. 21

Móricz

Móricz dedikációja Ásguthy Erzsébet (Eperjes) irónőnek

Minden bizonnyal a távirat egy másik utasítása: „szlovákokat bemutatni” szintén a Sarló életében lezajlott átalakulásokra mutat. A Sarló fejlődésének elvi irányából következett, hogy kilépve a nemzetiségi, „kisebbségi” keretből kapcsolatot kerestek a cseh és szlovák kulturális élet tényezőivel. A magyar–csehszlovák kulturális közeledésnek ekkor már több új eredménye látható. Kevéssel azelőtt, hogy Mórícz Prágába érkezett, hagyta el a cseh sajtót Szabó Dezső *Segítségének* fordítása, Bartók prágai hangversenyének emléke is még friss élmény lehetett a zenekedvelő cseh közönség körében. A Prágai Magyar Hírlap Ady verseinek készül cseh fordításáról ad hírt azon a napon, amikor Mórícz Prágába érkezett. Mórícz látogatásának is nagy újdonsága, hogy nemcsak a prágai magyar egyetemisták látogatására jött: „itt van az ideje annak, hogy Mórícz Zsigmondot megismerje a cseh társadalom”³⁷ írja a Prágai Magyar Hírlap.

Az YMCA (nálunk ismert nevén: Keresztyén Ifjak Világszövetsége) prágai fiókjának vezetői elhatározták: a külföld nevesebb íróit és tudósait vendégszereplésre hívják meg annak érdekeiben, hogy a vendégeket összehozzák és megismertessék a csehszlovák irodalmi körökkel. Az első meghívott – nyilván a prágai sarlósek kezdeményezésére és a pozsonyi előadás adta véletlen alkalomból – Mórícz Zsigmond volt. 1930 körül ötvenhat országban mintegy tízezer egyesület tartozott az YMCA szövetségébe, ebbe a múlt század közepén alakított protestáns vallásos elveket valló nagy nemzetközi szervezetbe. A csehszlovákiai YMCA sokban különbözött a magyarországi KIE szervezettől. A prágai egyesület világibb volt, szabadabb vitafórum, de egyben üzletiesebb is: szállodát, éttermet tartott fenn a nem-tagok részére is. Néhány tudós is kapcsolatban volt az YMCA-szervezettel.

Mórícz előadása az YMCA akkor új, nagy székházában hangzott el, a modern, hétmeletes palotában, Prága szívében, pár percre a híres lóportoronytól. Az előadás előtt teát adtak az író tiszteletére, amelyen a csehszlovák kulturális élet képviselői közül jelen volt Rádi Emánuel egyetemi tanár, az YMCA prágai elnöke, akinek a *Csehek harca a németekkel* című könyve nagy port vert fel a huszas években; Kompis Péter szerkesztő, Stefán Letz főszerkesztő. Az összejövetelen Neubauer Pál, a Prágai Magyar Hírlap munkatársa németül méltatta és ismertette Mórícz munkásságát a megjelent cseh, szlovák és német íróknak és újságíróknak. Az esten a prágai magyar követ is megjelent.

Mórícz két előadást tartott Prágában. Felolvasta *Új szemek, új szavak, új igék* c. írását, amelyet később a Nyugatban is közreadott.³⁸ Mórícz egyik ars poetica megnyilatkozása ez az írás. Kifejti benne: az új irodalom feladata nem az, hogy magasabb szférákba emelje az életet, de nem is az élet pusztáinak másolása. Az írónak nemcsak egy nemzeti vagy vallási közösség, hanem az egész emberiség lelki kétségeire, vergődéseire kell választ keresnie, vállalnia kell a keresést és a kijelentést.

A prágai est második előadásában Bornemisza Péter Elektra-fordításáról beszélt Mórícz, amelynek nyelvi szépsége, ősi magyarsága annyi örömet és gyönyörűséget szerzett neki. (Mórícznak ez az előadása is megjelent később a Nyugatban.)³⁹

Az egyik, Mórícz prágai szerepléséről szóló újságcikk megállapítja, hogy Mórícz előadására a prágai cseh és német irodalmi és szellemi élet képviselői is felfigyeltek. A Venkov csehi nyelvű napilapban, a cseh agrárpárt lapjában Kompis Péter számolt be terjedelmes cikkben Mórícz prágai szerepléséről.⁴⁰ A liberális Prager Tagblatt is hírt adott néhány sorban Mórícz prágai útjáról.⁴¹ Kiemeli a kis cikk, hogy Mórícz *Sárarany* című regénye német nyelven is megjelent, továbbá megjegyzi, hogy Mórícz a háborúban békét szolgáló regényeket adott ki. (A téves megjegyzés mögött bizonnyal Mórícz háborúellenes elbeszéléseit, elsősorban a *Szegény embereket* kell keresnünk.)

Az Elán c. Prágában megjelenő szlovák nyelvű hetilap Mórícz nyilatkozatát közli a prágai út alkalmából. Az Elán élénk, színvonalas folyóirat volt, amely lépést tartott a korabeli nyugateurópai irodalmakkal és hírt adott a huszas, harmincas évek szovjet irodalmáról is. Képzőművészeti anyagában elsősorban az expresszionizmus és a szürrealizmus képviselőit mutatta be. Magyar költők verseit is gyakran közölte az Elán: Ady, Babits, József Attila, Juhász Gyula, Illyés versci jelentek meg hasábjain Emil B. Lukács és V. Beniák fordításaiban; Adyról Štefan Krčméri, Szabó Dezsőről Miló Urban írt nagyobb tanulmányt.

³⁷ Mórícz Zsigmond Prágában... A Prágai Magyar Hírlap idézett cikke.

³⁸ Mórícz Zsigmond: *Új szemek, új szavak, új igék*. Nyugat, 1930. XII. 1.

³⁹ Mórícz Zsigmond: *Bornemisza Péter Elektrája*. Nyugat 1930. II. k. 809–822. 1.

⁴⁰ Venkov, 1930. XI. 18.

⁴¹ Prager Tagblatt, 1930. XI. 18.

Stefán Letz, az Elán munkatársa, aki korábban a Národnie Noviny főszerkesztője volt, lapja számára beszélgetést folytatott Móriczsal. Az Elán szép és érdekes riportját, mely egy külföldi újságíró impresszionisztikus vázlatát közli Móriczról és kitűnően rögzíti a prágai Móricz-est hangulatát, Szalatinai Rezső fordításában teljes egészében közöljük:⁴²

„Barátain hívták fel a figyelmemet Móricz Zsigmond prágai tartózkodására: Jöjjön el tizenötödikén s győződjék meg róla, minő szervezője az egynyelvű Móricz a kényes gondolatnak, mely a nemzetek közeledését kívánja a műveltség terén. Móricz tökéletes magyar minden tekintetben. Neincsak a bajsza az, s koponyájának jellegzetes formája, hanem a lelke is. Egyike a legnagyobb magyar írónak, aki anyanyelvén kívül aligha tudná magát más nyelven megértetni.

Az YMCA palotája a Porzscsicsin. Az ismerkedés ótőrai teáján veszünk részt. Egy nagyobb szoba, füsttel teli s két hölgyet kivéve csupa feketébe öltözött urat látok. A sajtó képviselői, a külügyminisztérium s a magyar követtség emberei. Itt vannak a Pen-klub s az Egyetem képviselői is. S köztük szlovákok: Bujnák Pavel dr. egyetemi tanár, Kompis Peter, a Venkov szerkesztője, az író. Ez az utóbbi játssza az összekötő szerepet a csehek felé. Kedves készséggel s meglepően pontosan tolmácsolja Móricz szavait. S a messziről jött vendég, „a magyar irodalom fejedelme”, ahogyan újságíró-tisztelői nevezik a Prágai Magyar Hírlap köréből, barátságos mosollyal nézi az alkalmi tolmácsot s játszik a szája szögében levő cigarettával.

Alacsony, tömzsi termet, széles húsos arc, erős arccsontokkal, apró fúrge szempár, mely a villanyfényben megállapíthatatlan fényben ragyog. Hatalmas, buja fekete hajfürtjeit hamuvál hintette be a megkezdett második ötvenév. A legnagyobb meglepetés azonban Móricz hangja. A magyar falu legkiválóbb ismerője, aki külsejére ennek kitűnő képviselője olyan sajátos nőies hangon szól, mint egy szalonokban mozgó értelmiségi ember. (Majakovszkijről mondják, hogy ugyanilyen hangon vetett vihart a tömegben.)

Valaki bizalmasan a füleembe súg. Megfordulok. „Jó lesz?” „Jó!” — mondom udvariasan az ismert festőművésznek, aki felhasználja az alkamat, s tollával már a hatodik fejet rajzolja vázlatkönyvébe. Valóban ritka gyűjtemény, nem csupán a festő számára, akár egy antropológusnak is az. Rád! egyetemi tanár, dr. Neubauer (aki valahonnan a Vágmentéről való s levelezésben áll Romain Rollanddal), dr. Konrád a csehszlovák Pen-klub főtitkára, Vozári Dezső, magyar lírikus, az YMCA titkára stb. — sorolja fel barátom a neveket.

Móricz irodalmi terveiről beszél, egy háromkötetes történelmi regényről, Erdély múltjáról Bethlen Gábor hadjáratairól, a Fehér Hegyről, cseh írókról a magyar színpadon (Čapek és Langer) és a csehszlovák-magyar közeledés szükségéről. Általános egyetértés minden oldalon. Tervek hangzanak el, ötletek. A cseh magyarul szónokol, a magyarok németül válaszolnak, aki tud, szlovákol szól, itt is ott is még keresik a szavakat, de a lelkekben már megindult a kézfogás. S az ellentétes nyelvű frásztudók kis szigete fölött a prágai YMCA-palota nem tudom hányadik emeletén magasán az utca zavaros vizei fölött átvélődött az emberi barátkozás szivárványa.

Este nyolc óraker az YMCA klubtermében Móricz Zsigmond ad elő az YMCA-ban, amely Prágába invitálta Móriczot. Zsúfolt terem. Az előadó asztalon magyar zászlócska s néhány arasznyira tőle a csehszlovák. Köztük fele úton egy üveg víz.” — Ha ez a víz jelképezi ama idegenség tengerét, mely a két államot egymástól elválasztja, ezt Móricz gyorsan elintézi” — hallom a tréfát a hátam mögött.

— A nagykulturájú szép Budapest üdvözlését hozom a nagykulturájú szép Prágának! — ilyen szép üdvözléssel kezdi Móricz az előadását a modern irodalom kérdéseiről. Ma már meghúzták a halálharangot az esztétizáló, az életet módosító irodalomnak. A mai író visszautasítja az eddigi irodalmi formákat, mivel maga az élet is kikökönt belőlük, s az új életnek résztvevője, hitvallója, terjesztője, mérnöke óhajt lenni. Az új életnek, amely ezeréves világszemléletek zűrzavaros alkonnyában s társadalmi rendszerek végén immár bontogatja szárnyait. Az élet ma csodálatos kaleidoszkóp s a költőnek örülnie kell, ha csak egy rezgését is meg tudja fogni. Az új költő feladata, hogy ebben a tömkelegben s zűrzavarban elősegítse új formák keresését a meggyötört emberiség szebb jövőjének érdekében.

Ezek voltak lényegében Móricz előadásának fő gondolatai, amely előadás egyébként meg fog jelenni a Nyugat c. folyóirat legközelebbi számában. Ezt a folyó-

⁴² Letz, Stefán: *Móricz Zsigmond propagátorom csehszlovansko-mad'arského kulturneho sbilzenia*. Elán, 1930. XI. sz.

iratot Móricz együtt szerkeszti Babitscsal. De minő előadás is volt ez! A szavak való-
ságos tűzijátéka. Most már könnyen megértettem, miért nevezik Móriczot „a magyar
irodalom fejedelmének.” A nyelv mestere ő, stílusát nem fogta meg az idegenség leg-
kisebb rozsdája sem. Talán épp azért, mert csak egy zeneszerszámon muzsikál.

S ami az idegenség tengerét illeti, amelyet az üvegben láttunk, hát abból is
jócskán eltűnt.

Másnap, pontosan a megbeszélt időben, délelőtt tizenegy órakor találkozom
Móriczsal a „Kék csillag” szálló kávéházában. Teatrálisan alakított komótosággal,
mely jó hangulatát leplezte, ül a sztal mögé s inyenc mozdulattal nyúl egy zsemlye
után. De a zsemlye nem ropog. — Vasárnap nálunk nem sütnék — magyarázom s
mindketten mosolygunk a családson.

Móriczot érdeklík a mi újabb irodalmi műveink. Felsorolom neki az ismerteb-
beket, amelyek Szlovenszón jelentek meg s az Elán oldalain mutatom neki a Mazács-
féle könyvkiadás listáját. Vámos? — állapodik meg tüstént az első írói névnel. Hova
való? Nyilván a név ma gyar hangzása fogta meg. Póstyéből! — válaszolom. Mutatóujja
átsiklik a könyvárakra. 65 korona? Magyarázom neki, hogy ennyibe kerül Vámos
Edítke szemé című könyvének bibliotil kiadása, mivel a rendes kiadás már elfogyott.
Hamar rátér a szlovák könyvek példányszámára. 2000—3000 sőt 5000 példány,
mondom. A számok szemelláthatóan tetszenek neki. Sorba fordítom a könyvek címét
s elmondom, amit kell a szerzőkről. Rázus? Neve után jó ismerem. S Móriczot meglepi
a szlovák író négykötetes műve, a *Világok*. Nem is tudtam, hogy prózát is ír.

— Kit ismert személyesen a szlovák írók közül?

— 1916-ban megismerkedtem Országhgal (Hviezdoslavval). Épp látogatóban
voltam jóbarátomnál Tvrdošínban s lementünk együtt Alsókubinba. Az utcán figyel-
meztett a barátom, hogy szembejő velünk Országh. Megkértem, mutasson be. Csak
egy pillanatil beszélgettem vele. Nagyon betegnek tűnt fel nekem.

— Találkoztott-e ön valaha a szlovák léttel?

— Boldogult feleségem (Móricz mostani neje Simonyi Mária, a kitűnő magyar
drámai színművész) Gömörből származott. Nagyrócén született és Holics Jankának
hívták. Édesanyja, akit Szklenárnak hívtak leánynevén, csak szlovákul beszélt. Én
Szatmár megyei vagyok, olyan vidékről, ahol messzítelen messzi nincs nem-magyar
vezetéknev. Apám földműves volt, 50 holdja volt, de tönkrement s erre beállott ácsnak.
Feleségem tanítóképzőt végzett Pozsonyban és azután elment Budapestre, hogy ott
elvégezze a tanári előkészítőt. És itt a magyar fővárosban találkozott két egymástól
messzeeső táj gyermeke, nemzetileg teljesen ellentétes vidékek szülöttei. Az asszony,
akivel huszonegy évig éltam, hívta fel a figyelmemet az orosz írókra, akik a világ-
irodalom egyharmadát képviselik. Feleségem ojtotta belém a szeretetet a hegyek és
a szlovákok iránt, ő nyitotta meg nekem egy új szellemi élet kapuját, amely addig
nekem teljesen ismeretlen volt. S neki köszönhetem, hogy ime eljutottam odáig, érté-
kelni tudom minden emberi faj munkáját és azt egyenlő értékű tényezőnek tartom
a műveltség terén. Szlovákiára szívesen gondolok vissza különösen Árva nőtt nagyon
a szívemhez s váltig gondoltam egy műre, amelynek története azon a vidéken játszód-
hatna le. De jól ismerem Szlovákia egyéb részeit is s a Sturec körüli vidéket a világ
egyik legszebb vidékének tartom.

— Tegnap emlegette irodalmi terveit. Nem mondana róluk valami közeleb-
bit is?

— Nagyon szívesen. Regény-trilógiám, mely Erdély történetéről szól, első
kötetében a *Tündérkert* címet viseli. Ez már megjelent. Ebben elmondom az utolsó
Báthorynak, Báthory Gábornak történetét. A Nyugatban már közzétettem a trilógia
második részét is, amelynek címe a *Nagy fejedelem*. Ez Bethlen Gábor. A trilógia harma-
dik részében Erdély tragédiájáról lesz szó. Bethlen Gábor hadjáratainál természetesen
szóba kerül a cseh és szlovák anyag is, hisz Bethlen Gábor a cseh szövetsége volt
a Habsburgok ellen, a regény a fehérhegyi csaláival és annak következményeivel ér
véget. Ez év februárjában Eperjesen tartózkodtam, ott sikerült találnom néhány
szlovák dalt ama mozgalmas időszakból, ezeket felhasználom a regényben.⁴³ Ami

⁴³ Eperjesen Wallentini Samu mutatta be Móriczot Moyzes Miklós (1872—1944)
szlovák zeneszerzőnek, aki egy XVII. századbéli szlovák vitézi énekre hívta fel Móricz figyel-
mét. Móricz szlovák és magyar szöveggel és kótával akarta közölni a régi szlovák éneket
Bethlen Gáborról szóló regényében, mint a Bethlen Gábor seregében harcoló szlovák katonák
énekét. (Az erre vonatkozó adatok Wallentini Samu cikkéből valók: *Móricz Zsigmond ottho-*

további terveimet illeti, csak annyit mondok: húsz év alatt kb. ötven művet írtam (régényeken kívül sikeres színművek egész sorát — a szerző megjegyzése) —, ez már többé-kevésbé egy lezárt életmű s a jövőben szeretném felkarolni és megsegíteni a legifjabb írónemzedék munkáját.

— Kiket tart a legtehetségesebb magyar íróknak Szlovákiában és Magyarországon? —

— Valamennyiüket szeretem. A költők közül Szlovákiában nagyrabécsülöm Mécs Lászlót és Györy Dezsőt. A prózában sokat ígér Tamás Mihály és Darkó István. Magyarországon a legjobbak Erdélyi József, Illyés Gyula és Szabó Lőrinc.

— Hogyan képzeli a csehszlovák-magyar szellemi érintkezést?

— A műveltség egységes. A legkisebb nemzet, ha megvannak számára a szabad fejlődés feltételei, éppoly tényezőjévé válhatik az emberi műveltségnek, mint egy nagy nemzet. De minden nemzet kötelessége az, hogy összefogja erőit az általános emberi műveltséggel való szövetségre. Én keresem az útját a csehszlovák-magyar közeledésnek. Terjesztem pl. azt a gondolatot, hogy csehszlovák festőművészek rendezzenek kiállítást Budapesten, a magyarok pedig Prágában. Beszéltem már erről a tervemről Strakvát, a csehszlovák követség sajtóelőadóójával Budapesten, aki ezt melegen fogadta. A terv megvalósítása csupán időkérdés. Ha a labdarúgók, akik a harcot képviselik, meglátogathatják egymást, miért ne tehetnék ugyanezt a művészek?

— Hosszan belenézek a nagy magyar prózaíró kifejezésteli arcába, nézem a nehézkalászi naturalistáját a magyar falunak s a magyar kisvárosnak, a félelmetes kritikusat a felfuvalkodott, furcsa dszentriknak, nézem a magyar fró arcát, aki az államfordulat után elsőnek érkezett meg Prágába, hogy ismerkedjék vele, s apostoli elszántsággal a maga egynyelvűségében megkereste a találkozás lehetőségét vele mégpedig az egységes emberi műveltség nevében.

— Tisztelet-becsület a gondolatnak és az embernek!"

Móricz életében a prágai szereplés volt az egyetlen eset, amikor egy külföldi állam fővárosában, idegen nemzetiségű és idegen nyelvű hallgatóság körében, mint a magyar irodalom egyik képviselője, a legjelentősebb irodalmi folyóirat társszerkesztője jelent meg és nyilatkozott. A Prágai Hírlap egyik munkatársának így számolt be Móricz prágai impresszióiról: „Nagyon örültem ennek a találkozásnak, mert első eset volt, hogy a cseh irodalmi élettel találkoztam s az az érzésem volt, hogy a művészetben és kultúrában nincs ellentét.”⁴⁴ Ebben a mondatban fogalmazódik meg Móricz prágai útjának új élménye és tapasztalata, amely *Új szemek, új szavak, új ígék* című előadásának is végső következtetése és az Elán munkatársának adott nyilatkozatának is visszatérő gondolata. Az 1927-es előadókörút tapasztalatai három év múlva Prágában mélyülnek el Móriczban. A 27-es út felfedezése még ez volt: idegen nép környezetében, idegen nyelv tengerében is kivirulhat a magyar kultúra. Ehhez a gondolathoz 1930-ban az a tapasztalat társul, hogy csak a politika szakíthatja szét a különböző nyelvű népeket, a művészet, a kultúra közös. Minden bizonnyal a prágai út erősítette meg Móriczban azt a hitet, hogy az irodalom és a művészet ereje össze tudja kötni az idegen fajú és nyelvű népeket is. A valóság tényeiből, a konkrét összehasonlításokból vonta le Móricz ebben az esetben is elvi megállapításait: „... a cseh irodalomnak pontosan ugyanazok az irodalmi problémái, mint a magyarnak... Pontosan ugyanabban az időben ugyanazok az irodalmi korszakok figyelhetők meg mindkét irodalom történetében. A század első harmadát a romantícizmus tölti ki, akkor támad fel náluk is a népies nemzeti irány és a népköltési gyűjtések kora, ami felfrissítette az irodalmat. Aztán jöttek a naturalista látásmód különféle szakaszai: az angol, francia, orosz hatások. Ma is ugyan a helyzetünk. *A legfiatalabb generáció náluk is a szürrealista és szociális vívódás szellemében küzd. Az irodalomban és művészetben nincsenek horizontális harcok, csak vertikálisok. Az egymás után következő generációk harcolnak egymással. A korosztályok verekedését csak a politika állítja be.*”⁴⁵

nában Prágai Magyar Hírlap, 1930. V. 10.) A szlovák vitézi ének azonban nem jelent meg az Erdélyben, bizonyára azért, mert az Erdély-sorozat negyedik kötete, amely Bethlen harcát örökítette volna meg, a kiadás körüli nehézségek miatt nem jelenhetett meg. (Vö.: Réz Pál utószavával amely az Erdély-trilógia 1954-es kiadásában jelent meg.)

⁴⁴ *Ma este búcsúztatja Móricz Zsigmondot a prágai magyarság.* Prágai Magyar Hírlap, 1930. XI. 18.

⁴⁵ *Móricz Zsigmond nyilatkozik prágai útjáról. „Találkoztam egy csodálatos magyar ifjúsággal.”* Pesti Napló, 1930. XI. 20.

De ez az újabb élmény — az idegen népek irodalmának és művészetének belső rokon-sága, hasonlósága és összekötő ereje — sem terelte el Móríczt a figyelmét az idegenben élő magyar ifjúság problémáiról, amelynek sorsa, már 1927 óta élénken foglalkoztatja: „feledhetetlen élményem volt a tegnapi délután, amit a prágai magyar diákokkal és diáklányokkal töltöttem baráti diskurálások között. Borzasztóan izgató és érdekes nekem, hogy ezek a fiúk és lányok, akiknek nagy része csehszlovák gimnáziumokban végzett, izzó magyar lelkesedéssel és szociális érzéssel nézik az életet, a gazdasági problémákat, a kulturális dolgokat és a nemzeti kérdéseket. Én otthon példaképpel fogom őket állítani a mi fiatalságunk elé, hogy hogyan kell már ebben az ifjú korban is szembenézni az élettel és annak problémáit gyökérig kivizsgálni. Ebből a szempontból különösen örültem idejövetelemnek.”⁴⁶

Pestre érkezve újra megállapítja: „egyetlen őszinte és komoly örömöm, hogy találkozhattam egy csodálatos magyar ifjúsággal. Prágában majdnem ezer egyetemi hallgató van. A magyar diákok kitűnően vizsgáznak és telve vannak a magyarság szociális helyzetének alapos megismerésére való törekvéssel.”⁴⁷

14.

A Pesti Naplóban megjelent cikkben szóba kerül Móríczt egy korábbi nyilatkozatából ismert eset, hogy a csehszlovák határon a vámőrök nem engedték átvinni a nála levő magyar könyvet. Ennek a gyakorlatnak ismeretében Móríczt nem is vitt más könyvet, mint az *Elektra* egyik kiadását. Móríczt egyetlen kritikái megjegyzést íz ehhez a merév bürokratikus gyakorlathoz: „A cseheknek ez a védekezése magyar szellemi termékek ellen valami olyan dolog, amit később ők bizonyára sajnálni fognak.”⁴⁸ Milotay István napilapja, a Magyarság vezércikkét kerekíti az ügyből. A Magyarság cikkének egyetlen tétele: a csehszlovákokkal való szellemi együttműködés lehetőségének tagadása, és nyilvánvaló célja a közeledési kísérletek lejáratása, gyanússá tétele. Móríczt prágai sikereit, a cseh kulturális élet képviselőivel való találkozását nem említi a cikk, csak a könyvtávitel kérdését, amely csak egy újságnyilatkozat révén kapcsolódik Móríczt 1930-as útjához. Másrészt nem a merév, bürokratikus intézkedés helytelenségét vitatja Milotay lapja, hanem a vámvizsgálat tényéből azt a tanulságot vonja le, hogy a közeledési kísérlet részünkről reménytelen és káros, a másik fél részéről pedig csak hazug taktika lehet. A cikk Móríczt is támadja: „mi dolga lehet egy magyar írónak Prágában?”⁴⁹ A cikkíró szerint Mórícztnek a könyvtáviteli nehézségek láttán vissza kellett volna fordulnia a határról. A Magyarság vezércikkével indul meg a konzervatív-nacionalista sajtó el-elakadó, majd 1931 márciusában újra meginduló többhónapos hajszája Móríczt ellen. A vezércikkre válaszolnak a többi lapok is, pártállásuk és irányzatuk szerint Móríczt mellett és Móríczt ellen. A csehszlovákiai nemzetiségek kulturális helyzetét és viszonyait dicsérve egy Pozsonyban megjelenő szlovák nyelvű lap, a Szlovák is bekapcsolódik a vitába.

15.

A jobboldali sajtó újabb támadását Mórícztnek a Nyugatban megjelent *Az irodalom és a „faji jelleg”* című vitacikke⁵⁰ váltotta ki. Móríczt ebben a cikkben Négyesy Lászlónak, a budapesti egyetem — ekkor már 70 éves — méltán nagy hírű esztétika-professzorának, a Budapesti Hírlapban megjelent írására (*Nemzeti jelleg és irodalom*, Budapesti Hírlap, 1931. II. 22.) válaszolt. Négyesy cikke — Hegedüs Lórándnak a Cobden-szövetségben elhangzott előadásával vitázva — káros és veszélyes „túlcsapongó Ady-kultuszról” ír. Ha Ady nagyságát, értékét vitatta valaki, Móríczt mindig tollat fogott Ady védelmében. Ez történt most is. Móríczt válaszcikke a szlovenszkói út tanulságából meríti Négyesy álláspontjával vitázó ellen-érveit: „Nem régen voltam Szlovenszkóban s még mindig tele vagyok azokkal a mélysges és megdöbbentő benyomásokkal, amiket ott kaptam. A szlovenszkói magyarságot két fő típusra lehet bontani. Az öregek és a fiatalok. Az öregek még a Négyesyék iskolájában nőttek, tele vannak szegények honfíbuval és honfitúzzel. Az életet úgy látják, mert nem láthatják másképp, csak ifjúságukban magukba szedett világkép alapján, ahogy a hivatalos népnemzeti iskolák nevelték beléjük. A fiatalok másképpen látnak. A fiatalok már idegen iskolákban

⁴⁶ Az idézet a Pesti Napló 1930. XI. 20-i, fent jelzett cikkből való.

⁴⁷ Az idézet Pesti Napló 1930. XI. 20-i, fent jelzett cikkből való.

⁴⁸ A Pesti Napló idézett cikke.

⁴⁹ Az *elkobzott író*, Magyarság 1930. XI. 19.

⁵⁰ Móríczt Zsigmond: *Az irodalom és a „faji jelleg”* Nyugat, 1931. I. k. 285—287. I.

nőttek fel, olyan nyelven tanulták a tudományokat, amelyen szüleik ma sem értenek, nekik tehát szükségszerűen egy új magyarságot kellett kitermelniök magukból, egy szociálisabb és kulturáltabb magyarságot. Európaibb magyarságot. Ők már semmit sem tudnak az extra Hungariam jelszaváról. Ők már nem mondják, hogy Magyarországon kívül nincs élet s ha van élet az nem élet. S ha a magyar meg akar állni ebben a rája kényszerített életben, okosabbnak és emberségesebbnek kell lennie, mint a régi volt...” „Magyarok ezek, [a cseh-szlovákiai magyar ifjúság] magyarabbak, mint itthon szegény sötétségben és fel nem világosítottásban tartott gyermekeink. Izzóbb magyarság tombol ott a babiloniai fogság érzései mellett, mint itthon, ahol ma is még a régi és sűrű levegőjű mesterséges sötétségben vannak az ifjak...” „A mi ifjúságunknak sejtelve sincs arról a népszerűtetől és néplélek tiszteletéről, amelyben azok ott tüzelnek és dolgoznak. De a népszerűtet nem a borjuszájú ingnek szól, és nem is a zsíros hajú kondást imádják, mint a magyarság szimbólumát, hanem a felszabadult gondolkozású földművest, aki a mai technika vívmányait alkalmazza gazdaságában, újságot olvas és tisztán megérti a mai idők szellemét...” „A nemzeti érzés nem azt jelenti, hogy elmúlt életek kihalt formáihoz ragaszkodjunk, hanem azt, hogy a mai élet, az egyre fejlődő élet ura legyen az ember.”⁵¹

Móricz cseh-szlovákiai utazásainak tapasztalatai ebben a polémikus írásban kristályosodnak ki egy új, európai színvonalú, nagy horizontú nemzeti programmá. Ebben az írásban fogalmazza meg a nemzeti érzés, a fajtához való tartozás szükségszerű belső revízióját. Móricz cikke szenvedélyes vitáit (már az első mondat hangütése is igen erős: „Négyesy Lászlónak durva támadása jelent meg a Budapesti Hirlapban”), de nem az ellenfél állításainak megsemmisítése, szétzúzása a célja, hanem meggyőződésének kifejezése, megvallása, terjesztése. A cikk minden sorából annak az embernek végtelen jóhiszemősége látszik, aki még hinni tud a leírt szó, a kimondott igazság meggyőző erejében.

Móricz cikkére elsőnek Négyesy László válaszol a Budapesti Hirlapban.⁵² Válaszában elsősorban Móriczsal való eddigi zavartalan kapcsolatáról beszél és megemlíti, hogy ő indítványozta Móricz *Sári bíróját* a Vojnits-díjra. Majd felsorolja azokat a reformterületeket, amelyek megtalálhatók a kormány és a minisztériumok programjaiban. Például a nemzeti eszme revíziójáról vitázva, felhívja Móricz figyelmét a „neonacionalizmusra” Klebelsberg elméletére. Négyesy cikkéből az látszik, hogy nem látja világosan a felülről megindított reformterületek és Móricz elképzelései között az áthidalhatatlan különbséget.

Ami ezután következett, szomorú és nem egyetlen példája annak, hogy a jóhiszeműen kimondott szavakat miként lehet kiforgatni, megmásítani és miként lehet a félrevezetett, tájékozatlan olvasóközönséget becsapni. Az új felfedezését gyanútlanul hirdető gondolkodó és a csak előítéletek szerint ítélő politikus örök és reménytelen harcának tanulságos fejezete a Móricz cikkét követő, több hónapon át tartó sajtóhadjárat.

Négyesy cikkének megjelenése után egy héttel, március 15-én a jobboldali publicisztika két neves képviselője, Pekár Gyula és Milotay István szólal meg a vitában. A dátum nem véletlen: a március 15-i nemzeti ünnepet használták fel mindketten a Móricz elleni támadásra. Pekár a *Petőfi Társaság* március 15-i ülésén elmondott ünnepi beszédében bélyegzi meg Móriczot, összekapcsolva a nagy nemzeti ünnep alkalmát Móricz cikkének elítélésével, már ezzel is hangulatot teremtve Móricz ellen. Mindkét támadás célpontja Móriczra Négyesyvel vitázó, az *irodalom és a „faji jelleg”* c. cikke volt.

Pekár és Milotay közül feltétlenül Milotay volt a veszélyesebb ellenfél. Milotay nemcsak fiatalabb volt 16 évvel Pekárnál, de modernebb jelenség is, az értelmiség alsó rétegeinek, a kallódó egzisztenciáknak, a „kisembereknek”, és nem utolsó sorban az újságolvasó paraszti rétegeknek megnyerésére pályázó, jótollú publicista. A konzervatív-nacionalista, „akadémikus” Pekár mellett Milotay már az ellenforradalmi korszak publicisztikájának képviselője, aki 1919 után kapott jelentősebb szerepet a jobboldali sajtóban és mint köztudomású, végül a nyílt és szélsőséges fasizmusnál kötött ki. Taktikája is fejlettebb Pekárénál. Pekár beszéde vaskos denunciació, Milotay „nyílt levelet” ír Móriczhoz, a vitatárshoz, de „udvariassága” félelmetesebb. Pekár a frazeológiáját is a konzervatív tábor vitáinak több évtizedes keléklarából kölcsönzi: ebben a beszédében is emlegeti a „kozmpolitizmust”, a „nyugati áfium emelyítő mákonyát” a „világpolgárság” vádját, a „nyugati dekadenciák hazug fölönyét”. Beszédének a közvetlenül Móriczot érintő részből jellemző képet alkothatunk magunknak Pekár vitázó módszeréről, modoráról és stílusáról: „Halad a bomlasztó munka. A minap már akad egy magyar író, aki úgyszólván beállt az egyik utód állam magyarelles propagandistájává. Ennek az írónak fáj, hogy cserkészzeink hazafias dalokat énekelnek, ellenben fennen

⁵¹ Móricz Zsigmond i. m.

⁵² Négyesy László: *Szellemi életünk torzképe*, Budapesti Hirlap, 1931. 55. sz.

dicséri a csonkhatárontúli idegen iskolákat, melyek ottani gyermekeinket idegen nyelvre és ezen az idegen nyelven, a szociálisabb, kulturáltabb, európaiabb magyarságra vagyis megalkuvóbb magyarságra tanítják. Ez az író az „Extra Hungariam . . .” régi mondasával szemben azt találja, hogy, a magyar világon kívüli élet bizony okosabb és emberségesebb élet, — vagyis: örülj te elszakított magyar és sose kíváncszál többé haza, vissza az anyaországhoz. Eb ura fakó, és a nemzet mindezt köteles tűrni? Persze ilyet csak olyan ember írhat, aki tizenkét évvel ezelőtt már alaposan letette a vizgát a nemzethűségből — aki 1919-ben dunántúli propagandakörúton járt a Kun Béla népbiztosával, aki kommunista lapot szerkesztett, aki a bolsevista „Ifju proletár” cikkírója volt, a vörösdiktatúrától pénzt, sokat, vett fel s akit mindcukért utóbb az irodalmi társaságok illően ki is vetettek magukból. Oh bárgyú magyar türelem, mikor szakad el végre már fonalad? Herosztratoszi csoda, hogy egy ily sose vezetlett ember még vezérként nyithassa ki a száját magyar földön. Minden más hazában a közvélemény vihara elsöpörné őt . . .”⁵³

Nyilvánvaló, hogy az ilyen vitázónak nem az ellenfél, a vitapartner meggyőzése a célja, hanem az ellenfél tételeit nemismerő hallgatóság érzelmi megnyerése, hangulati meghódítása. Elhallgatja például, hogy Móricz vitatott nyilatkozatában a felvidéki magyar ifjúság nehéz és keserves kisebbségi helyzetéről is beszél és hogy szerinte a felvidéki ifjúság éppen nehéz körülményei következtében lett felnőttébb, szélesebb látókörű, keményebb és emberségesebb, mint a hazai. A tizenkilences szereplés emlegetése pedig az olcsó, de veszedelmes ledorongló vitatkozás egyik jellemző példája.

Milotay nyílt levele⁵⁴ lappangva gúnyolódó, leckéztető írás. Főlényesen szól Móriczhoz, gúnyolódik Móricz műveltségén: a Bécsbe vetődött pataki diákhöz hasonlítja az író, aki a bécsi emeletes házakat látván felkiált: „Sose hittem, hogy a németeknek is ekkora kollégiumaik legyenek!” Színlag Móriczhoz szól a nyílt levélben, de (módszere ebben meg-egyezik Pekáréval) nem Móriczot akarja meggyőzni, hanem a Móricz cikkét nem ismerő olvasó indulatát akarja fölkorbácsolni Móricz ellen. A Pekár-beszéd elkoptatott kellekeiből egyet sem találunk Milotay cikkében: ő a modernség pózában oktatja ki Móriczot, hogy ne használja a „népnemzeti”-kifejezést, mert azok, aiktől Móricz áleuropaiságát kölcsönzi — Ignotus, Jászi Oszkár, Vámbéry Ruzstem — már évtizedek óta nem élnek ezzel a kifejezéssel. „Ez harminc évvel ezelőtt volt az európaiak zsargonjának egyik gyöngyszeme” — gúnyolódik Milotay. „Ha velük akarsz tartani modernségben és korszemlemben, ne használj ilyen rég eldobált gúnyszavakat, mert magad is a reakció és a maradiság látszatába kerülsz, holott Te egy modern vagy, egy dekadens és egy szociális európai.”⁵⁵ Móricz tizenkilences szereplésének felidézése helyett (bár erre is tesz egy félmondatos célzást) más eszközt választ Milotay az író súlyos kompromittálására. Milotay azzal gyanúsítja Móriczot, hogy a Benes-féle csehszlovák politika szolgálatába szegődött: „Te ebben a pörben mint író, mint magyar most Benesék mellé állsz . . . Te, kedves Barátom, Beneséket és az európaiságot választod. De ha ez így van, miért nem mégy oda, miért nem válsz végleg és egészen európaivá? Miért szenvedsz itt köztünk, ha onnan egy szabb és szabadabb élet int feléd?”⁵⁶

Minden kortárs és a korszak minden ismerője jól tudja, hogy a tizenkilences szereplés emlegetése és a Benesékkal való cimborálás vádja milyen súlyos denúnciációt jelentett 1931-ben.

Móricz gyorsan válaszolt, március 17-én már nyilatkozata jelenik meg a Pesti Naplóban: „A régi békebeli Magyarország lelkesége megöregedett s elvesztette cselekvőképességének nagyszerű erejét. Vagy megfiatalodik ez a nép, vagy elsorvad. Vele élek és vele harcolok a szebb jövőért, életre-halálra: építsük fel az új Magyarországot.”⁵⁷ A Pesti Napló következő számában pedig megjelenik híres vezércikke, *Ha Petőfi élne* címmel⁵⁸ amelyben Petőfi szellemével állítja szembe a Petőfi Társaság menthetetlen maradiságát.

Pekár beszédének, Milotay cikkének, Móricz nyilatkozatának megjelenése után heteken át szinte naponként foglalkozik a sajtó a „Móricz-üggyel”. A Nyugaton és a Pesti Naplón kívül az *Esti Kurir*, *Az Est*, és a *Magyarország védi Móricz álláspontját*: valamint Bajcsy-Zsilinszky Előrs című hetilapjában Főja Géza több cikkben. A Népszavában is több

⁵³ Pekár Gyula: *Hazafiság és nemzetköziség*, Budapesti Hírlap 1931. 62. sz.

⁵⁴ Milotay István: *Az emberség és az okosság — levél Móricz Zsigmondhoz*. Magyarország 1931. III. 15.

⁵⁵ Milotay István i. m.

⁵⁶ Milotay István i. m.

⁵⁷ *Móricz Zsigmond nyilatkozik az ellene intézett támadásokról*, Pesti Napló, 1931. III. 17.

⁵⁸ Móricz Zsigmond: *Ha Petőfi élne*, Pesti Napló 1931. III. 18. — Ua.: Móricz Zsigmond: *Válogatott irodalmi tanulmányok*, 1952.

cikk és glossza jelenik meg Möricz védelmében. A Népszava március 22-i számában terjedelmes cikk foglalkozik Möriczszal.⁵⁹ A cikk szerzője megállapítja, hogy „Möricz Zsigmond írói szeme elől eddig sem lehetett elrejtteni a szociális problémákat. De most látta meg először azt, hogy éppen a nemzeti eszme az, amivel legtöbbször le akarják fődni. Gondolja végig azt, amit most végre bátran kimondott és a Gerhardt Hauptmannokkal, Franceokkal, Shawokkal, Knut Hamsunokkal, Thomas Mannokkal lesz gondolatközösségben.”

A Möricz elleni támadások a Magyarság, az Új Nemzedék, Nemzeti Újság és a Budapesti Hírlap hasábjain jelentek meg.

Az író elleni hajsza furcsa, anakronisztikus változatot ölt még márciusban, a Zemplén megyei törvényhatósági bizottság ülésén, ahol Emödy László bizottsági tag beszédében megtámadja Möriczot és felszólítja megyéjét, hogy bélyegezzék meg Möricz Zsigmond magatartását.⁶⁰ Az Emödy-féle javaslatra a megye határozatában elítéli Möricz Zsigmondot és hasonló állásfoglalás végett megküldik a határozatot az ország többi megyéinek is. Néhány hét múlva a vármegyei tisztviselők lapja is megtámadja Möriczot, megsértődve az író Aranyról szóló előadásának azon részletein, amelyek a múlt századi szolgabírák műveletlenségéről szólnak. A Möricz-ügy tovább hullámzása a megyei gyűlések napirendjén olyan anakronisztikus mozzanatokban és felszólalásokban bővelkedett, amelyet egy múlt századi centralista pamflett-író is méltán megirigyelhetett volna.

Az egyetemi hallgatók egyik jobboldali szervezete, a „Hungária Bajtársi Egyesület” kimondja, hogy a keretei között tömörült hallgatók bojkottálni fogják Möricz Zsigmond műveit.

Egy közelmúltban előkerült fogalmazvány viszont azt bizonyítja, hogy a Möricz nyilatkozataival egyetértő egyetemi hallgatók is szót emeltek az író mellett és támadói ellen. Az alább közlésre kerülő levél-fogalmazványt — amely László Gyula egyetemi tanár tulajdona⁶¹ — a Képzőművészeti Főiskolán körözték a hallgatók. Az aláírók között a magyar képzőművészeti élet több ismert képviselőjének neve felfedezhető. A levél szövege:

„Mélyen Tisztelt Főszerkesztő Úr!⁶²

A haladó magyar ifjúság nevében kérjük, hogy az alábbi soroknak b. lapjában szíveskedjék helyet adni.

A Möricz-Négyesy vitához az ifjúság mindezekig nem mert hozzászólni, holott ez a vita már több pontjában őt is érinti. Mégsem mert kiállania a porondra. De ez egyáltalán nem csodálatos, hisz tény az, hogy „nagyon meg van ijesztve.” Nagyon fél a jövőtől, mely anyagi béklyóban tartja. Erős a hivatali és tanügyi felsőbbtség tekintélye, amely mégis abban gyökeredzik, hogy a jövőben állást csak az kap, aki a Négyesy Lászlóék igazságait vallja. Ezért nem mer más igazságokat látni, keresni és vallani.”

Mi azonban nem akarunk gerinctelen „homonkuluszok” lenni. És kijelentjük: már rég túlhaladtuk a Négyesyk, Pekárok és Milotayk ideológiáját.

Sajnos még vannak közöttünk olyanok, akik ifjúságukat kiskocsmák gőzében és „zsidózás”-ban élik ki. Ezek természetesen, most március 15-én rossz frázisokkal tudták „méltatni” Petőfi emlékét.

Mi vagyunk azok, akik már 1927-ben ezer egyetemi hallgatótársunk rendezésében egy impozáns ünnepélyen adtuk tanujelét Möricz Zsigmondhoz való ragaszkodásunknak s most is Möricz Zsigmonddal együtt valljuk, hogy a magyar nemzeteink új igékre, új szavakra és új erőre van szüksége. És egyetemi tanulmányaink alatt is azon vagyunk, hogy egy szociálisabb szemléletű, európai horizontú magyar intelligenciává nőjünk.

Mi tiltakozunk a magyar gondolat diletáns kisajátítóinak azon szándéka ellen, hogy Möricz nemes, alkotó munkáját hazaárulásnak bélyegezzék.

Szerintünk a jövő Magyarorszáგában csak az számít, aki teljes ember is. Egész lelkünk től távol áll az ócska frázisokat hangoztató álmagyarok serege, akik túlradó fajvédelmükben mindig megfedeltek a nagy nyomorban snylódó magyar tömegekről. Nem értjük, hogy miért védik még most is éppen azokat az intézményeket, amelyek részben okai trianoni szétszakítottságunknak.

⁵⁹ Jenő József: *Möricz Zsigmond és a nemzeti gondolat*. Népszava 1931. III. 22.

⁶⁰ Vö.: Kubinyi András: *A vármegyék támadása Möricz Zsigmond ellen 1931-ben*. Irodalomtörténet 1957. 3. sz.

⁶¹ A kézirat átengedéséért köszönetet mondunk László Gyulának.

⁶² Eddig nem sikerült megállapítani, hogy a nyílt levelet melyik lap főszerkesztőjének kívánták az aláírók megküldeni.

Megtanuljuk Négyesy Lászlótól mindazt, amit esetleg szaktanulmányaink megkövetelnek, de magasabb látásunkat annak a Móricz Zsigmondnak köszönhetjük, aki Ady Endrével együtt a régi nemzeti romantika helyett egy reális és emberséges élet-szemléletre tanított bennünket. Ezt köszönhetjük mi a legnagyobb magyar regényírónak, aki több mint ötven kötetében megmutatta a mai magyar élet minden szomorúságát és elvezetett a természetes mély népi magyarsághoz: szemben a tehetségtelen irodalmi akarnokokkal.

És most döbbenve kérdezzük: Mit köszönhetünk Pekárnak? mit köszönhetünk Milotaynak?

Ők együtt sem tudtak többet adni holmi budai horizontu publicisztikánál és Dodó főhadnagy irodalomnál.

Előttünk hiába emlegetik újra és újra Benest, vagyis azt a képtelen gondolatot, hogy Móricz Zsigmond Benes malmára hajtja a vizet. Mi inkább azt látjuk, hogy a magyar kultúrfőlény „apostolai” mindenüvé inkább hajtják, csak a magyar kultúra malmára nem.

Épp ezért a legnagyobb tisztelettel nézzük Móricz Zsigmond küzdelmét, aki bátorságával megkezdte élünkön a harcot az új és boldogabb Magyarorszáért.

Budapest, 1931. március 21.

Főszerkesztő Úr szívességét újra kérve mély tisztelettel:”

A levél aláírói közül a következők neve olvasható ki az elmosódott kéziratból: László Gyula, Vajda István, Kálmán Viktor, Karácsonyi Irén, Bartha László, Katona Mária, Gadányi Ferenc, Kis Margit, Balás László, ifj. Albert Károly, Csósz Gy., Rákosi Zoltán, Cziffery József, Tatay Béla, Mayer Árpád, Farkas György, Takács Antal, Koffán Károly, Bódy Mária, Tombor Ilona, Tóth Ilona, Végh János, Császár Viktor, Demiány Erik, Csikós Tóth András, Lőrincz Gyula.

Az Új Nemzedék még a Nemzeti Színház igazgatóját, a kiváló dramaturgot, Hevesi Sándort is megleckézteti, mert a színház újra műsorra tűzte egyik darabját: „Móricz Zsigmond nem való állami pénzek támogatásával a nyilvánosság elé. A színház Hevesi Sándor nevű igazgatója, úgy látszik, azt hiszi, hogy a nemzeti közvélemény nem elég erős ahhoz, hogy őt erre az elemi tapintatra megtanítsa. Majd meglátjuk, igen tisztelt igazgató, fordító, átdolgozó, rendező, szindarabközvetítő úr!”⁶³

Móricz Zsigmond ügyével a parlamentben is foglalkoztak. Április 17-én tárgyalta a kultuszárca költségvetését a képviselőház pénzügyi bizottsága. Farkas Elemér képviselő a pénzügyi bizottságban elhangzott felszólalásában szóvá teszi, hogy helytelennek tartja az ország első színházában olyan író szerepeltetését, „aki a nemzeti szempontokkal bizonyos idő óta szándékosan szembehelyezkedik.” F. Szabó Géza képviselő csatlakozott Farkas Elemér ama megállapításához, hogy „olyan írónak nincs helye a magyar klasszikus színpadon, aki durva kézzel merete a magyar nemzet önértetét érinteni. Kéri a minisztert, hogy a magyar törvényhatóságoknak hasonló irányú felterjesztését vegye figyelembe.”⁶⁴

Közel egy hónap múlva, május 13-án a közoktatási tárca költségvetésének parlament vitájában újra szóba került a „Móricz ügy”, mégpedig egy Móriczot védő felszólalásban, Pakots József beszédében. Pakots arról szól, hogy „az irodalomba nem szabad politikát belevinni. Ezt igazolja Móricz Zsigmond esete is, aki harminc éve szolgálja nagy tehetséggel a magyar irodalmat. Móricz Zsigmond bölcs, méltóságos és magyar volt, amikor meghajtottá fejét azok előtt, akik bántották.”⁶⁵ Pakots megjegyzése Móricz újabb nyilatkozatára céloz, amelyben az író meghajlik a nemzet megbántott önértete előtt, azt vallja, hogy ő is a revízió álláspontján van, de lényegében semmit sem von vissza korábbi, a támadásokat kiváltó tételeiből és megállapításaiból.⁶⁶

Pakots felszólalására Klebelsberg Kuno kultuszminiszter is válaszol, liberális hangnemben, azt hirdelve, hogy meg kell találni az összhangot az irodalmi szabadság és a nemzeti érzés között.⁶⁷

⁶³ *A vármegyék állást foglalnak Móricz Zsigmond ellen, a Nemzeti Színház pedig műsorra tűzi a darabját.* Új Nemzedék 1931. IV. 10.

⁶⁴ *Klebelsberg Kuno gróf nyilatkozott a jövő kultúrpolitikai terveiről.* Nemzeti Újság, 1931. IV. 18.

⁶⁵ *Gróf Klebelsberg kultuszminiszter a magyar irodalom nemzeti érzéséről.* Pesti Hírlap, 1931. V. 14.

⁶⁶ *Önértetében és lojalításában egyaránt nemes nyilatkozattal fordult a magyar nemzethez Móricz Zsigmond.* Magyarország 1931. 95. sz.

⁶⁷ I. : 65. jegyzet.

A Magyar Írók Egyesületében Kodolányi János szólalt fel Móricz védelmében és hibáztatta, hogy a Magyar Írók Egyesülete nem foglalt állást a „gondolatszabadság és egy nagy magyar íróért méltatlan támadás ügyében.”⁶⁸ Peierdi Andor és Pakots József csatlakozott Kodolányi felszólalásához. Az elnöklő Voinovich Géza szerint ilyen állásfoglalás az Írók Egyesületében káros belső szakadásra vezetett volna.

A több hónapig tartó heves vita és sajtóhadjárat az egész korszak társadalmi, irodalompolitikai életének jellemző keresztmetszetét mutatja. Ekkor még, — 1931-ben — ez a vita is azt mutatja, elég tisztán polarizálódik a két tábor, a konzervatív-nacionalista és a gyűjtőnévvel „baloldalinak” nevezhető front.

16.

Móriczot nem térítették el a támadások attól, hogy adandó esetekben újra felvegye és ápolja kapcsolatait a cseh és szlovák irodalom képviselőivel. Még az ellene indított sajtóhadjárat évében, 1931 őszén merül fel a *Légy jó mindhalálig* prágai előadásának terve. Stefan Letz kezdeményezi a darab prágai előadását és Móricz 1931 november 17-én küldi meg hozzájárulását a darab fordításához és a prágai előadáshoz. Az eddig ismeretlen Móricz-levelet az alábbiakban közöljük.⁶⁹

Herrn

Stefan Letz Redaktor

P r a h a V.
Ustareskoly 137. III.p.

Igen Tisztelt Uram,

csak most válaszolok kedves levelére, mert a kislányom, M ó r i c z V i r á g maga is író és a NYUGAT munkatársa, Prágába készült s ő maga fogja megbeszélni önnel a *Légy jó mindhalálig* dolgát.

Nagyon szívesen adom beleegyezésemet ahhoz, hogy a darabot lefordítsa és a prágai Nemzeti Színházban előadassa. Esetleg egy másik vezető színházban. A darab előadásának ugyanis egy nehézsége van, a főszereplő. Itt nálunk a budapesti Nemzeti Színházban egy fiatal lány, Vaszary Piroska játsza rendkívüli sikerrel. Most vasárnap volt a 105-ik előadása másfél év alatt. Telt ház állandóan.

Kérem, ha a darabot elolvasta, legyen szíves leányommal még míg ő ott van, megbeszélni.

Maradok szíves üdvözlettel

kész híve
Móricz Zs.

A darab jogáról Dr. Marton Sándor színházi ügynöksége Budapest IV. Bécsi u. 1. tárgyal.

Móricz színművét Beló Letz prágai tanár — Stefan Letz fivére — fordította cseh nyelvre. Konrád Edmund cseh drámaíró, a Pen Klub csehszlovák tagozatának akkori titkára, meleg ajánlással adta át a fordítást a prágai Nemzeti Színház igazgatóságának. A *Légy jó mindhalálig* prágai előadására azonban nem került sor, a fordítás kézírata is elkallódott később.

17.

Két év múlva, 1933-ban jelenik meg először Móricz-regény szlovák nyelven. Alžbeta Göllnerová tanárnő fordította le szlovák nyelvre Móricz első nagyírú regényét, a Sáraranyt. A fordító a könyvet megküldte a szerzőnek. Móricz érdekes, szép levélben köszöni meg a fordító munkáját és ismét hitet tesz a népek barátságának gondolata mellett :

⁶⁸ Az „erkölcsrontás” és „nemzetgyalázás” túlkönnyen emlegetett vádjai terrorizálják a magyar íróit. Magyarország 1931. V. 5.

⁶⁹ Ezúton mondok köszönetet Stefan Letz szíves segítségéért és a levél felkutatásáért.

Dr. Alžbeta Göllnerova
úrnőnek
Bratislava

Mélyen tisztelt Nagyságos Asszonyom,

megkaptam a kiadótól a Zatratené zlato példányt.

Nagyon örülök neki s nagyon köszönöm Önnek, hogy azt a nagy munkát és fáradságot vette magának, hogy könyveimet szóról szóra s gondolatról gondolatra átvitte az Önök nyelvére. Fájdalom, én nem tudom olvasni, mert sajnos, a magyar nyelven kívül egy nyelvet sem beszélek. Olyan roppant munkában telt el az életem, hogy erre nem volt időm s energiám. És alkalmam. Nagy jelentőséget tulajdonítok azonban annak, hogy szlovák testvéreink előtt megszólalhatok. Ők jól ismerik a magyar életet és azt hiszem, ráismernek a gondolatokra, amelyek a szegény ember életét emberi közösségben állítják elő.

Sőt szeretném, ha ezen az úton tovább lehetne haladni. Az emberek és népek közötti barátságának egyetlen módja a kölcsönös megismerés. Szívesen bocsátok rendelkezésre írásokat; ha Önnek kedve van hozzá, hogy azokat továbbra is tolmácsolja. Ide mellékelem két kis elbeszélésemet

Népet művelni

Rokkant.

És feljogosítom Önt, hogy ezeket lefordítsa és a legjobb napilapban vagy folyóiratban kiadja. Honoráriumot nem kérek értük.

Ezzel viszonzni kívánom nagy munkáját és jelezni azt, hogy nagyrabecsülöm azt a szlovák népet, amelyet régebben alkalmam volt családi összekötetések alapján közelebről is megismerni. Első feleségem, szegény, gőmörmegeyi születésű volt, ő szerettette meg velem a szlovákokat abban az időben, mikor még tótoknak hívták őket,

Maradok szíves és meleg üdvözlettel

készséges híve
Móricz Zs.

Budapest 1933. május 25.
IV. Fővámter 3.

Ui. Kérem, méltotassék számomra ha a novellák megjelennek egy egy példányt az illető lappéldányból küldeni.⁷⁰

Alžbeta Göllnerova Szabó Dezső *Segítségét* is lefordította szlovák nyelvre. Eötvös Józsefről szlovák nyelvű monográfiája jelent meg. Göllnerova a második világháború végén a fasizmus áldozata lett, 1944/45 telén az antifasiszta mozgalomban való részvétele miatt kivégezték. 1932-ben Móricz Forr a bor című regényét ismerteti a szlovák nyelvű Prudy c. folyóiratban. Egy hagyatékában maradt, 1935 XII. 8-án keltezett levéltöredékében olvashatjuk a következőket: „Mikor a Sáraranyt fordítottam, elolvastam minden művét, és tanulmányt akartam róluk írni. Bele is kezdtem, de nem fejezhettem be. A kéziratom megvan és remélem, hogy mégiscsak meglátja a napvilágot.” A Sárarany szlovák kiadásával a legtekintélyesebb szlovák irodalmi folyóirat, a Slovenské Pohlády is foglalkozott: Lea Mrázova írt a könyvről kritikát.⁷¹

18.

Cseh nyelven Móricz regényei közül a *Légy jó mindhalálig* jelent meg először. A fordítás Antonín *Straka* műve, aki a csehszlovák-magyar kulturális kapcsolatok lelkes szervezője, több neves magyar író barátja és támogatója volt.⁷²

⁷⁰ A levél felkutatásáért köszönettel tartozom a közelmúltban elhunyt Gwerk Edmund festőművésznek, Göllnerova Alžbeta férjének. Gwerk Edmund a levelet a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának adományozta.

⁷¹ Lea Mrázova: *Zsigmond Móricz: Zatratené zlato*, Slovenské Pohlády, XLIX. évf. 1933. 4. sz.

⁷² Vö.: Komlós Aladár: *József Attila és Jiri Wolker*, Irodalomtörténet 1949. 2. sz.

Móricz előszót írt a regény cseh nyelvű kiadása elé. Az előszó magyar fordítását már azért is szükségesnek véljük közreadni, mert a regény értelmezéséhez fontos szempontokat, írói önvallomást ad. Móricz előszavát Sziklay László fordításában közöljük:

A szerző könyvéről

cseh fordításának kiadása alkalmából.

Egy kicsit életrajz ez, egy kicsit álom, de legfőképpen a gyermeki lélek tragédiája. Amikor 44 évvel ezelőtt kisdíák voltam Debrecenben, valóban tragikus konfliktusom támadt úgy, hogy szembekerültem a felnőttekkel.

A gyermek a felnőttekben felsőbb lényeket sejt. Az ő fogalmai szerint az az élet célja, hogy a gyermekből felnőtt legyen, ami azt is jelenti, hogy a rossz gyermekből végül is jó ember legyen. Valahogy úgy képzelem el: nemcsak az iskola feladata, hanem az egész életé is, hogy erkölcsi lényeket neveljen. A gyermek a felnőttekben a maga idealizmusának a megvalósulását keresi. „A felnőtt már tudja mi a jó és mi a rossz. A kisgyerek nem hibás, mert ez még nem tudja.” A gyermek szemében a felnőtt a fejlődés csúcán áll. A felnőtt mindazoknak a tulajdonságoknak a tökéletes reprezentánsa, amelyeket mintaképpül tűznek ki eléje.

A gyermek ritkán tudatosítja ezt, viszont ez megnyilatkozik a felnőttek csodálatában. A testileg és lelkileg fejlett felnőtt ember ideál, akiért a gyermekek inkább lelkeseznek, mint bármilyen tanításért.

Ha viszont egy szerencsétlen konfliktusban, erkölcsi bukásban, amikor is a gyermeket ártatlanul megrágalmazzák, lehull a felnőttokról a lepel, s a gyermek rájön, hogy egyáltalában nem tökéletesebbek, jobbak és megértőbbek, mint az ő társai, sőt, ellenkezőleg közönyösebbek és érzéketlenebbek vele szemben, mint az ő rossz pajtásai: akkor az egész világ képe összeomlik benne és mérhetetlen szenvedéseket él át.

Ebben a problémában az emberiség fejlődésének minden fázisa benne van. Mi az oka, hogy az ember olyan nehezen fejlődik? Mi az oka, hogy az emberek nem tudják megérteni egymást? Miért nem képesek testvéri módon kezeltetni egymással a megismert és az unalomig hangoztatott erkölcsi elvek alapján? Miért van, hogy vakok a legfontosabb kérdésekkel szemben?

Ez a regény nem az intézetek helyes vagy helytelen életének a kritikája, nem a tanítás és az ifjúsággal való bánásmód abszurd viszonyainak leleplezése és elítélése. Itt az a probléma, hogy a felnőtt elbukik a gyermek lelkében, mint egy értelmetlen lény.

Hogy lehet, hogy a felnőtt ember nem érti meg a gyermek kérdő tekintetét? A gyermek nem tudja kifejezni érzelmeit és gondolatait. A gyermek csak szenvedni tud... Az érzékeny gyermeklélek sorsa a mérhetetlen szenvedés.

Ez az érzékenység, ez a csalódás és fájdalom gyakran az egész életre kihat. Felnőtt korára riadtta, félténné és tehetetlenné teszi, és pedig éppen a legtehetségesebbeket: ezért, felnőttek, vigyázzatok, hogy ne csúsztatok a gyermeki bámulat mérlegén; ezzel magatoknak és az emberiség jövőjének tesztek kárt.

Minden könyvem valamilyes filozófiai hitvallás, de itt érzem a legjobban a vágyat az emberi szolidaritásra.

Budapest, 1936. szept. 15.

Móricz Zsigmond

Antonin Straka szintén a fasizmus áldozata lett. Hagyatékából került elő Móricz baráti dedikációja, a melyet Légy jó mindhalálig cseh nyelvű kiadásának egyik példányába írt.⁷³

Móricz csehszlovákiai útjainak tapasztalatai és élményei több vonatkozásban elmélyítették és megerősítették humanista elveit. Az ötödik évtizedének végén járó férfi, az országos

⁷³ E dolgozat több adatát csehszlovákiai tanulmányutam során tisztáztam. Ezúton is köszönetet mondok mindazoknak, akik tanulmányutam kutatásaiban segítségemre voltak: Zuzana Adamovának, a Csehszlovák Tudományos Akadémia munkatársának, Rákos Péternek, a prágai Károly Egyetem adjunktusának; Karol Tomišnak és Csizmadia Dezsőnek, a Szlovák Tudományos Akadémia munkatársainak és nem utolsósorban az azóta elhunyt Simai Béla kassai főorvosnak és még másoknak is Csehszlovákiában és Magyarországon.

hírű író is talált tanulni valót abban, amit a határokon túl, a szomszédos országokban látott: A trianoni szerződés következményei a korszak valamennyi magyar írójának gondolkozásában nyomot hagytak. Móriczban volt erő arra, hogy korábbi érzéseit, ítéleteit, tételeit újabb tapasztalataihoz mérje és módosítsa. A két világháború közötti korszak nyomasztó légkörében a „nemzeti öncélúság” és elzárkózás évtizedeiben a korszak ellenében Móricz is eljutott „az emberek és népek barátságának” gondolatához, ahhoz az emberi-művészi programhoz, amit kortársa, Bartók így fogalmazott meg: „Az én vezéreszímam a népek testvérválásának eszméje, a testvérválásé minden háborúság és viszály ellenére.”

20.

Bibliográfia

Móricz Zsigmond csehszlovákai útjainak és kapcsolatainak feldolgozása során nagy segítségemre volt Kozocsa Sándor úttörő jelentőségű Móricz-bibliográfiája (*Móricz Zsigmond irodalmi műveiről*, Budapest, 1952). Munkaközömben újabb — a Kozocsa-bibliográfiában nem szereplő — Móriczral foglalkozó írások kerültek elő. Ezek bibliográfiáját alább közlöm:

1914.
Móricz Zsigmond Léván, Lévai Hírlap, 1914. II. 28.
 1923.
 Aldori Károly: *A Sári bíró igazsága*, Kassai Napló, 1923. I. 28.
 1926.
Móricz Zsigmond Kassán, Kassai Napló, 1926. XI. 9.
Móricz Zsigmond megérkezett Kassára, Kassai Napló, 1926. XI. 12.
Beszélgés Móricz Zsigmonddal, Kassai Napló, 1926. XI. 14.
Móricz Zsigmond nagysikerű előadásai Ungvárról és Munkácsra, Kárpáti Híradó (Ungvár), 1926. XI. 17.
 1927.
 Földes Sándor: *A boldog költő Szlovénországban*. A Reggel (Pozsony), 1927. IV. 5.
 Földes Sándor: *Utóhang Móricz Zsigmond szlovénországi látogatásához*. A Reggel. (Pozsony) 1927. IV. 15.
 Horváth Ferenc: *Móricz Zsigmond lévai látogatása elé*. Bars, 1927. IV. 3.
 Szombáthy Viktor: *Móricz Zsigmond nagy örömmel beszélt szlovénországi útjáról, a városokról, a szlovénországi fiataliságról s a fellendülő irodalomról*. Prágai Magyar Hírlap, 1927. IV. 27.
 [Márkus László]: *Móricz Zsigmond*. Gömör, 1927. IV. 10.
 K[öpperniczky] [Kornél]: *Móricz Zsigmondék Léván*, Bars, 1927. IV. 10.
 Bd.: *Móricz Zsigmondék*. Bars, 1927. IV. 17.
 (s. d.) *Móricz Zsigmondék Érsekújvárott*. Érsekújvár, és Vidéke, 1927. IV. 10.
Móricz Zsigmond és Simonyi Mária irodalmi körútja Szlovénországban. Prágai Magyar Hírlap, 1927. 75. sz.
Móricz Zsigmond és Simonyi Mária irodalmi estje Komáromban. Prágai Magyar Hírlap, 1927. 79. sz.
Móricz Zsigmond és Simonyi Mária. Komáromi Lapok, 1927. IV. 2.
Móricz Zsigmond és Simonyi Mária irodalmi estje Komáromban. Komáromi Lapok, 1927. IV. 5.
Móricz Zsigmond és Simonyi Mária Losoncon. Prágai Magyar Hírlap, 1927. IV. 13.
Móricz Zsigmondékát óriási lelkesedéssel fogadták Rimaszombatban. Prágai Magyar Hírlap, 1927. IV. 14.
Móriczot letiltották a Nemzeti Színház színpadáról. A Reggel (Pozsony) 1927. IX. 9.
Móricz Zsigmond a Reggel szerkesztőségében. A Reggel (Pozsony), 1927. IV. 7.
Móricz Zsigmond Pozsonyban. A Reggel (Pozsony), 1927. IV. 3.
Móricz Zsigmond és Simonyi Mária előadói estje Pozsonyban. Magyar Újság, (Pozsony) 1927. IV. 7.
Köszöntünk, Mester... Gömör, 1927. IV. 10.
Móricz Zsigmond üdvözléte. Gömör, 1927. V. 8.
Móricz Zsigmond és Simonyi Mária Rimaszombatban. Gömör, 1927. IV. 17.
 1928.
 Komlós Aladár: *Uri íruri*, Kassai Napló, 1928. IV. 29.
 1929.
 gy. f. [György Ferenc]: *Móricz Zsigmond, aki „éppúgy” szereti második feleségét, mint ahogy az elsőt szerette*. Élet (Pozsony), 1929. III. 30.
 1930.
 György Dezső: *A Szentiváni Kúria kapuján belül*. Prágai Magyar Hírlap, 1930. V. 18.
 Jelen Mihály: *Eső-leső társaság a Nyugat virágos kertjében*. Élet (Pozsony).
 Nádffy Árpád: *Móricz Zsigmond hitvallása Nyugat mellett*. Új Világ (Eperjes), 1930. II. 23.
Maurice Rostand és Móricz Zsigmond a csehszlovák cenzúra ellen. Az Est, 1930. XI. 19.
Maurice Rostand és Móricz Zsigmond a cseh cenzuráról. 8 órai újság, 1930. XI. 19.
 Az elkobzott író. Magyarország, 1930. XI. 19.
Móricz Zsigmond előadása. A Reggel (Pozsony), 1930. XI. 14.
 Szent-Ivány József, Dzurányi László és Móricz Zsigmond a kúria parkjában (fénykép). Képes Hét, a Prágai Magyar Hírlap vasárnapi melléklete. 1930. V. 25.
 1931.
 Emödy László: *Válasz Móricz Zsigmond nyilatkozatára*. Magyarország, 1931. IV. 9.
 Féja Géza: *Új hajszja*. Előőr, 1931. III. 29.
 Jenő József: *Móricz Zsigmond és a nemzeti gondolat*. Népszava, 1931. III. 22.
 Makkai János: *Akik nem érettek az európaiságra*. Magyarország, 1931. IV. 5.
 Martinecsek László: *Móricz Zsigmond és egy nyitrai szlovák újság*. Nyitra vármegye, 1931. IV. 10.
 M. Juhász Margit: *Ami főpapi ornátusban riznek a Négyesy Lászlók*. Budapesti Hírlap, 1931. III. 3.
 Oláh György: *Bihari fények*. Magyarország, 1931. IV. 9.
 Pekár Gyula: *Hazafiság és nemzetköziség*. Budapesti Hírlap, 1931. 62. sz.
 (M. l.): *A Móricz-ügy*. Magyarország, 1931. IV. 29.
 „A magyar olvasóközönség elfordul attól az írótól, aki megsértette a magyarságot”. Magyarország, 1931. III. 18.
 „Nincs szükségünk oly európai magyarságra, amely nemzeti értékének megvetéséből fakad.” Magyarország, 1931. III. 20.

- Borsod – Gömör és Kishont megyék állásfoglalása a Móricz Zsigmond-ügyben. Magyarság, 1931. IV. 25.
 Csongrád megye elítélte Móricz Zsigmondot. Magyarság, 1931. IV. 10.
 Heves megye nem foglalkozott a Móricz-üggyel. Magyarság, 1931. IV. 30.
 Zala megye elítélte Móricz Zsigmond magatartását. Magyarság, 1931. V. 13.
 Esztergom vármegye nem foglalkozik Móricz Zsigmond ügyével. Magyarság, 1931. V. 16.
 Jász-Nagykun-Szolnok megye elítélte Móricz Zsigmond magatartását. Magyarság, 1931. V. 23.
 A Nyugat összeomlása. Nemzeti Újság, 1931. III. 17.
 Újabb támadások Móricz Zsigmond ellen. Nemzeti Újság, 1931. III. 17.
 Móricz Zsigmondnak. Nemzeti Újság, 1931. IV. 4.
 Klebelsberg Kunó gróf nyilatkozott a jövő kultúrpolitikai terveiről. Nemzeti Újság, 1931. IV. 18.
 Móricz Zsigmond. Nemzeti Újság, 1931. IV. 12.
 Csongrád kiskütyülése hazafiatlannak bélyegezte Móricz Zsigmond cikkét. Nemzeti Újság, 1931. IV. 28.
 Magyar Irók Egyesület nek közgyűlése. Nemzeti Újság, 1931. V. 5.
 A Petőfi Társaság nagygyűlésén Pekár Gyula élesen elítélte Móricz Zsigmond legújabb irodalmi és politikai hitvallását. Új Nemzedék, 1931. III. 17.
 Ha Petőfi élne, ő is elítélné Móricz Zsigmond viselkedését. Új Nemzedék, 1931. III. 19.
 A vármegyék állást foglalnak Móricz Zsigmond ellen, a Nemzeti Színház pedig műsorra tűzi a darabját. Új Nemzedék, 1931. IV. 10.
 Béresek és hajcsárok. Új Nemzedék, 1931. IV. 12.
 Móricz Zsigmond nyilatkozik. Új Nemzedék, 1931. IV. 29.
 No, Móricz Zsigmond, kellett ez kendnek? Népszava, 1931. V. 8.
 Az irodalmi bojkott. Népszava, 1931. IV. 10.
 Már megint „a nemzet”... Népszava, 1931. IV. 19.
 Móricz Zsigmondról feltételezni sem szabad, hogy nemzetellenes magatartást tanúsít – mondta Borsod megye közgyűlésén Bottlik József. Esti Kurir, 1931. IV. 25.
 Ahol minden rendben van. Népszava, 1931. IV. 21.
 Szórakoznak a vármegyék. Népszava, 1931. IV. 25.
 Zemplén vármegye örökdió a haladás felett. Népszava, 1931. IV. 26.
 A csongrádi urak. Népszava, 1931. IV. 28.
 Móricz Zsigmond cikke Borsod megye közgyűlésén. Pesti Hírlap, 1931. IV. 25.
 A csongrádi kiskütyülés határozata Móricz Zsigmond ellen, és az író nyilatkozata. Pesti Hírlap, 1931. IV. 28.
 Móricz Zsigmond ügye. Pesti Hírlap, 1931. V. 1.
 Gróf Klebelsberg kultuszminiszter a magyar irodalom nemzeti érzéséről. Pesti Hírlap, 1931. V. 14.
 Móricz Zsigmond: „Nemzeti élet és irodalom”. Pesti Napló, 1931. IV. 11.
 Zemplén, Móricz Zsigmond-ellenes átiratát levette a napirendről Borsod. Pesti Napló, 1931. IV. 25.
 Csongrád vármegye közgyűlése és Móricz Zsigmond nyilatkozata. Pesti Napló, 1931. IV. 28.
 Bottlik József felhívja a vármegyéket, hogy ne foglalkozzanak tovább a Móricz-vitával. Pesti Napló, 1931. IV. 29.
 Móricz Zsigmond elégtételt adott egy olyan sértésért, amelyet el sem követett. Pesti Napló, 1931. IV. 30.
 Heves megye Móricz Zsigmond mellett. Pesti Napló, 1931. IV. 30.
 Fehér megye nem foglalkozik Zemplén átiratával Móricz Zsigmond ellen. Pesti Napló, 1931. V. 1.
 A magyar író gatlásai s a Móricz-ügy a Magyar Irók Egyesületében. Pesti Napló, 1931. V. 5.
 „Nem szabad feltételezni Móricz Zsigmondról, hogy nemzetellenes magatartást tanúsított volna!” Magyarország, 1931. IV. 25.
 Az „erkölcsrontás” és „nemzetgyalázás” túlkönnyen emlegetett vádjai terrorizálják a magyar írókat. Magyarország, 1931. V. 5.
 Somogy megye nem tárgyalja a Móricz-ellenes zempléni átiratot. Magyarország, 1931. V. 5.
 Egy pillanatra... Az Est, 1931. III. 18., IV. 29., IV. 30., V. 1.
 Móricz Zsigmond ügye az írók közgyűlésén. Az Est, 1931. V. 5.
 Minden más hazában közvélemény vihára elsöpörné azt az írókat, aki a nemzete (sic!) ellenes propaganda szolgálatába áll. 8 órai újság, 1931. III. 17.
 Hogyan fogadta Pekár Gyula kultuszállamtitkár korában Móricz Zsigmondot. 8 órai újság, 1931. III. 18.
 Csongrád megye kiskütyülése egyhangúlag hazafiatlannak mondotta Móricz Zsigmondot. 8 órai újság, 1931. IV. 28.
 Móricz Zsigmond ügyével nem foglalkozik a Magyar Irók Egyesülete. 8 órai újság, 1931. V. 5.
 Ankét Masaryk magyar kultúralapítványáról. Új Munka, (Prága) 1931. IV. 1932.
 Móricz Zsigmond előadása Pozsonyban. A Reggel, (Pozsony), 1932. I. 10.
 Móricz Zsigmond. A Reggel (Pozsony), 1932. I. 12.
 1936.
 — : Ne jöjjön Móricz Zsigmond Szlovénzköba. Élet (Pozsony), 1936. XI. 8.
 1937.
 Barkóczy István: Érdekes kísérlet. (Móricz Zsigmond: Betyár.) Magyar Nap (Pozsony), 1937. I. 31.
 1938.
 Móricz Zsigmond a zsidókérdésről. Kassai Újság, 1938. V. 22. (119. sz.)
 1941.
 Feja Géza: Árvácska, Móricz Zsigmond regénye. Magyar Hírlap, (Pozsony), 1941. XII. 14.
 1942.
 Ásguthy Erzsébet: Móricz Zsigmond ma éjszaka elhunyt. Magyar Hírlap (Pozsony), 1942. IX. 8.
 Páll Miklós: Búcsú Móricz Zsigmondtól. (Vers.) Magyar Hírlap (Pozsony), 1942. IX. 13.
 Peéry Rezső: Sirató. Magyar Hírlap (Pozsony), 1942. IX. 10.
 Peéry Rezső: Búcsú Móricz Zsigmondtól. Magyar Hírlap (Pozsony), 1942. IX. 12.
 Peéry Rezső: Julianus barát. Magyar Hírlap (Pozsony), 1942. X. 4.
 K. H.: Móricz Zsigmond utolsó napjai és utolsó nagy terve. Magyar Hírlap (Pozsony), 1942. IX. 8.
 Meghalt Móricz Zsigmond. Magyar Néplap, (Pozsony) 1942. IX. 10.
 Budapest – Móricz Zsigmond, a nagy magyar író, szombatra virradó éjjel két órakor 63 éves korában elhunyt. Magyar Hírlap (Pozsony), 1942. IX. 6.
 Móricz Zsigmond emlékünnepe a pozsonyi rádióban. Magyar Hírlap (Pozsony), 1942. X., 5.